

# Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi  
szakfolyóirat

59. évfolyam  
HU ISSN 0041-3917

## 2012/03

### Tartalom

---

#### Ajánló

BERKE Barnabásné – SZÁNTÓ Péter: **Könyvtárak – válság idején**

#### Cikkek

UNGVÁRY Rudolf: <b>A névterek és az adatok tulajdonságai. A történet, avagy a fogalmi és a nyelvi szint</b> .....	91
AYRIS, Paul: <b>A könyvtári szolgáltatások fejlesztése Európában – változások idején</b> .....	106
DÁVID Adrienne – KŐRÖS Kata: <b>Adattármustra. Múzeumok</b> .....	116

#### Beszámolók • Szemlék • Referátumok

HOWARD, Jennifer: <b>Berlin9: az Open Access konferenciasorozat 2011. évi ülése</b> (Ref.: Bánhegyi Zsolt) .....	131
---	-----



# Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 59 • 2012/03

## Summaries

---

UNGVÁRY, R.: **Namespaces and data properties. A history, or the conceptual and linguistic levels** ..... 91

Names (proper names and common names) may constitute namespaces that can be used in collection systems or for the purposes of the semantic web. For the management and presentation of these namespaces significant examples are already available. In special fields the forms, relations and logical structure of names are currently regulated by somewhat differing standards and data exchange formats. The properties of namespaces can be deduced from data properties, while data properties follow from data types. The essay discusses the history of namespaces and data-related terminology.

AYRIS, P.: **Developing European Library Services in Changing Times\*** ..... 106

The purpose of this article is to explain what academic and national libraries can do to continue to offer services and facilities at a time of economic difficulties. It identifies a number of methodologies and opportunities that are open to libraries and takes the view that it is never wise to waste a good crisis, because all threats are really opportunities in disguise.

This paper draws on themes used in both presentations, and introduces a new one on the topic of copyright reform. The paper looks at the initial economic context for European research libraries and then examines ways in which libraries can tackle the threats which the current financial crisis poses. Joint procurement is one way in which libraries can achieve value for money, and the paper examines the role of JISC Collections in the UK. Innovation through collaboration, and shared

services, are also ways in which libraries can innovate/make savings in a cost-effective way by sharing the burden of costs around the partnership. The paper gives two examples – one which is now well established, the DART-Europe portal for Open Access e-theses; and one which is in the early stages of being discussed – a cloud-based solution for true collaborative cataloguing amongst the UK's research and national libraries. The European Research Area (ERA) and the contributions that libraries can make to this infrastructure through innovative EU project funding are analysed in some detail by looking at LIBER's EU project portfolio. Finally, change and growth can come through changes to legal frameworks, and the paper looks at the Hargreaves review of copyright frameworks in the UK and the launch of the new library-based EU lobbying group for copyright reform, Information Sans Frontières (ISF).

DÁVID, A. – KŐRÖS, K.: **Museums** ..... 116

In the series "Scrutiny of Hungarian databases", independent experts evaluate various Hungarian online content services from the point of view of their use by libraries.

---

\* This kernel of this paper was delivered at the 10th Anniversary special EISZ Consortium Members' Meeting on 2 December 2011, in Budapest, Hungary. It builds on an earlier talk delivered in Thessaloniki, Greece, on 14-15 November 2011 at the 20<sup>th</sup> Pan-Hellenic Academic Libraries Conference, entitled 'Academic Libraries and Financial Crisis: Strategies for Survival'. Both these presentations are available in *UCL Discovery*.

**Ungváry Rudolf**

## A névterek és az adatok tulajdonságai

A történet, avagy a fogalmi és a nyelvi szint

***A nevek (tulajdon- és köznevek) névtereket alkothatnak, melyek többek között gyűjteményi rendszerekben, vagy a szemantikus web céljaira használhatók. Megjelenítésükre és kezelésükre már vannak jelentős példák. Az egyes szakterületeken jelenleg kisebb vagy nagyobb mértékben egymástól eltérő szabványok és adatcsere-formátumok szabályozzák a nevek formáit, relációit és logikai szerkezetét. A névterek tulajdonságai az adatok tulajdonságaiból vezethetők le, az adatok tulajdonságai pedig a tipológiájukból adódnak. A tanulmány tárgyalja a névterek történetét, és az adatok terminológiáját.***

Kezdetben voltak a nevek. Ezek tulajdonnevek és köznevek (általános nevek) voltak. A tulajdonnevek a térben és időben konkrét dolgok (instanciák) nevei voltak, a köznevek a tudatban létező fogalmak nevei. Mindezek a nevek a tudatban léteztek.

A tudatban létező neveket ki is mondták, ezek – feltehetően – a beszéddel egy időben keletkeztek és vele változtak (módosultak, kiegészültek, fejlődtek) a nyelvben és a tudatban. A nevek a tudatban kezdettől fogva egymással szoros tartalmi kapcsolatban álltak, azaz strukturáltak voltak és rendszert alkottak. E tudatban létező rendszer (egyelőre talán) tudományos értelemben még nem igazán ismert.

A neveket többnyire más nevekkel összekapcsolva mondták ki, mindig az adott helyzet (eset) függvényében. Ami neveket egymással az esetek függvényében kimondtak, azok a tudatban gondolatok voltak, a beszédben mondatok. A gondolatoknak tehát a tulajdonnevek és a fogalmak, a mondatnak pedig a nevek a részei.

A mondatokban összekapcsolt nevek kapcsolatainak (az eseteknek) is fogalmak az alapjai, de ezek a mondatok felszínén csak jelzésszerűen (ragok, képzők, sorrend, hangsúly) jelennek meg, ugyancsak a mondatok részeként. A fogalmakat, melyek eme jelzésszerű elemek alapjai, a legutóbbi időben mélyeseteknek nevezték el. Egyelőre nincs igazán megegyezés abban, melyek ezek a fogalmak.<sup>1</sup> Eldöntetlen, hogy a nevek és fogalmak létezése megelőzi-e a mélyeseteket képviselő fogalmak megjelenését vagy sem. Ahhoz mindenesetre, hogy a nevek és fogalmak, továbbá a fogalmak és a fogalmak közötti, szemantikainak hívott kap-

csolatok tárgyalhatók legyenek, lényegében nincs szükség se a mélyesetekre, se a velük összefüggő mondattani (szintaktikai) kérdésekre figyelembe vételére.

A természetes módon kialakult, a tudat által „kezelt” nevek nem egyértelműek. Egy-egy dolognak (entitásnak)<sup>2</sup>, illetve egy-egy fogalomnak<sup>3</sup> sokszor egynél több neve is lehet, egy-egy név sokszor egynél több konkrét dolgot, illetve fogalmat nevez meg.<sup>4</sup> A természetes (beszélt) nyelven kifejezett nevek és dolgok, illetve a nevek és fogalmak közötti kapcsolatok számszerű jellemzője (kardinalitása)  $M : N$ .

Idővel a neveket le is írták, azaz a tudattól független jelhordozókon rögzítették. Ezáltal az elfelejtett nevek is megőrződtek, és a nevek áthagyományozódása biztonságosabbá vált. A rögzített neveket később adatoknak nevezték, közöttük kapcsolatokat is felismertek, és az utóbbiakat relációknak nevezték<sup>5</sup>. Kialakult a nevek különféle rögzített struktúrája, melyeket igyekeztek rendszerré szervezni, és gyakorlati célokra (pl. tárolt információk keresésére) felhasználni. Ehhez azonban a nevek őserdejében rendet kellett teremteni, hiszen – mint mondtuk volt – a beszélt nyelv nevei nem egyértelműek: Vannak nevek, amelyek egyszerre több dolgot, illetve fogalmat neveznek meg (ezek a nevek a homonimák), és vannak dolgok, illetve fogalmak, melyeknek egyszerre több neve is létezik (ezek a nevek a szinonimák).

Idővel a neveket szabványok, szabályok, megállapodások alapján egységesítették. Ez azt jelentette, hogy az egyes rendszerekben minden dolognak és minden fogalomnak egységes szabályok szerint

kialakított neve keletkezett. A név csak egyetlen dolgot, illetve csak egyetlen fogalmat azonosíthatott, és egy dolognak, ill. egy fogalomnak csak ez az egyetlen neve lehetett. Ha az így egységesített neveket kezdetben a dokumentumok tartalmának, témájának, tárgyának a kereshető tárolásához is használták, akkor tárgyszavaknak kezdték nevezni őket.

Idővel pontosabban felismerték az összefüggést a név és a dolgok, illetve a fogalmak között, és megalkották a deszkriptor (descriptor) és a nemdeszkriptor (nondescriptor) fogalmát. Egy dolognak, illetve fogalomnak csak egy deszkriptora lehetett, és egy deszkriptor csak egy dolgot, illetve fogalmat nevezhetett meg. Azaz a deszkriptor és a dolog, illetve fogalom között a reláció számszerűsége (a továbbiakban kardinalitása) 1 : 1. A deszkriptorhoz kapcsolódnak a dolog, illetve a fogalom összes jellemzői. A nemdeszkriptorok a szinonimákat vagy a homonimákat képviselték, és helyettük deszkriptort, vagy deszkriptorokat kellett használni.

Idővel azt is felismerték, hogy adott dolognak, illetve fogalomnak a különböző felhasználók számára más és más név volt fontos, ezért több nevet kellett deszkriptorként egységesíteni. De hogy az adott dolgot, illetve fogalmat egyértelműen (1 : 1 kardinalitással) azonosítani lehessen, erre a célra a deszkriptorok közül ki kellett választani egy kitüntetett nevet (preferred term). A többi deszkriptor csak ezen a kitüntetett néven keresztül kapcsolódott a dologhoz, illetve fogalomhoz, de a kitüntetett névvel egyenrangúan, azzal párhuzamosan volt használható például tárgyszóként (e deszkriptorokat ezért nevezik párhuzamos neveknek [parallel form of name] is). Valójában a kitüntetett név is deszkriptor, csak éppen olyan, amelynek a feladata, hogy a dolgot, illetve a fogalmat 1 : 1 kardinalitású relációban azonosítsa, a (többi) deszkriptor viszont ezt csak a kitüntetett néven keresztül azonosította. Ugyancsak a kitüntetett néven keresztül kapcsolódhattak a deszkriptorok a kitüntetett név összes további jellemzőjéhez, többek között a szemantikai meg egyéb relációihoz is. A kitüntetett név és a deszkriptorok közötti reláció kardinalitása 1 : N.

A kitüntetett név és a deszkriptorok összessége az egységesített nevek összességét alkotják (authorized form of name). Ami ezen felül maradt, a nem egységesített nevek, azok a nemdeszkriptorok (nondescriptor)<sup>6</sup>. Ezek az adott fogalom egyéb, természetes nyelvű, az adott rendszerben kevésbé

elfogadottnak, mellékesnek, hibásnak tekintett nevei. Belépő szótárt (entry vocabulary) alkot(hat)nak.<sup>7</sup> A nemdeszkriptorok és a kitüntetett név között a reláció kardinalitása M : N. A nemdeszkriptorok mindig egy vagy több egységesített névre utalnak.

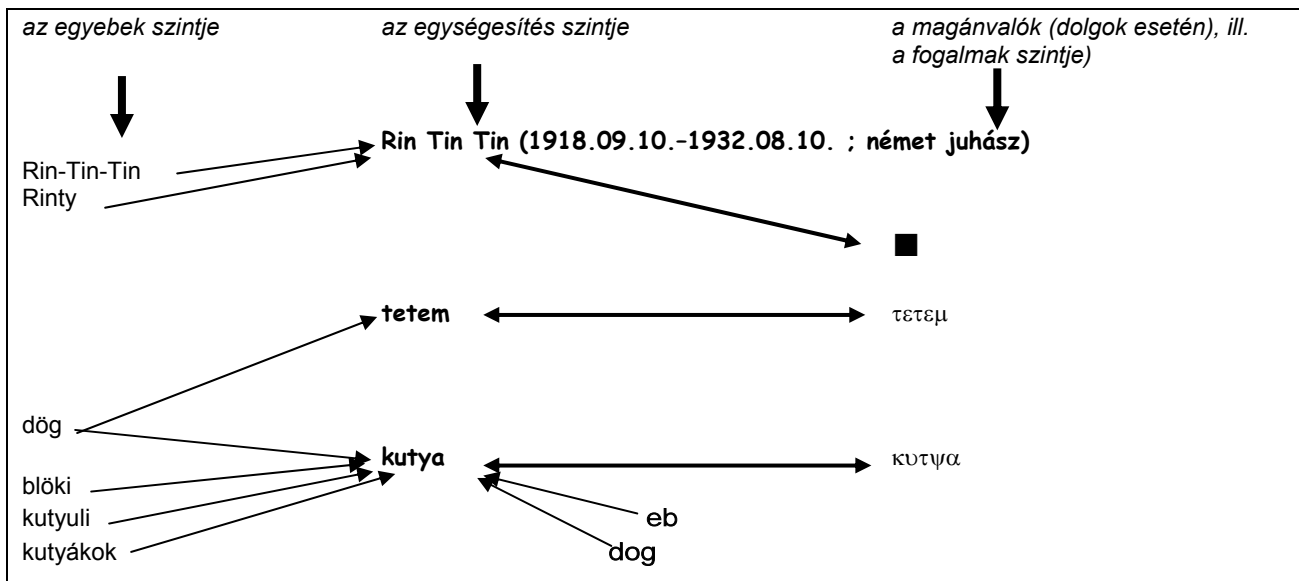
Kialakult tehát a névterek formálisabb rendje. Ez ugyan bizonyára nem azonos azzal a renddel, amely a tudat neveinek és fogalmainak világát jellemzi; az is lehet, hogy a tudatban formális értelemben egyáltalán nincsen rend. A tudatban uralkodó „rend” részben az örökléssel, részben pedig a neveléssel és egyéb kulturális hatásokkal hagyományozódik át. A formális rend olyan, hogy le lehet írni, meg lehet érteni, közvetlenül a cselekvéssel át lehet adni, és alkalmazni lehet mesterségesen létrehozott dolgokra.

A fenti folyamat eredményeként megvalósult a fogalmi és a nyelvi szint egyértelmű szétválasztása, a nyelvi szinten belül pedig megvalósult az elismert és a kevésbé elismert – az egyéb – szint megkülönböztetése. Ez azért bizonyult sikeresnek, mert a legrugalmasabbak azok a rendező rendszerek, amelyekben van „egyéb” kategória. Ily módon mindennek helye lehet a nap alatt. Az „egyéb” bevezetésével a rendszer formális volta ugyan gyengült, de a tudatihoz való hasonlósága egészen kis mértékben talán megerősödött.

Az egységesített nevek és a nemdeszkriptorok összessége a besorolási nevek vagy adatok állományát alkotják, azaz segítségükkel rendszerbe lehet szervezni a dolgok, illetve fogalmak neveit (és nagyon kis mértékben, áttételesen a dolgokat és fogalmakat magukat is, de itt célszerű, ha nincsenek illúzióink). Mindezzel megszületett a dolgok és fogalmak neveinek mesterséges világa, a névtér, most már csak a továbbfejlődéséről lehet szó.

Az 1. ábrán kitüntetett nevek, deszkriptorok és nemdeszkriptorok példáit mutatjuk meg.

A névterekben tehát vannak nevek, melyek konkrét dolgokat vagy fogalmakat azonosítanak (pl. Rin Tin Tin [1918.09.10.–1932.08.10. ; német juhász], kutya), és vannak önmagukban álló nevek, melyek a dolgokhoz, illetve fogalmakhoz meghatározott relációkban kapcsolódnak (pl. Rin-Tin-Tin, eb, dög). A fogalmak maguk csak a tudatban léteznek, ezeket nem lehet „rögzíteni” (csak a nevüket), nem lehet közvetlenül sem átadni valaki másnak. Ezért is vannak, akik vitatják, hogy egyenrangú létezők a dolgokkal. A dolgok maguk pedig, ahogy az leg-



1. ábra Névterstrukturúra: a dolgok és  $\phi\omicron\gamma\alpha\lambda\mu\alpha\kappa$ , a fogalmak nevei, illetve konkrét dolgok nevei (kitüntetett nevek), a velük ekvivalens nevek (természetes, illetve mesterséges nyelven kifejezett deskriptorok), a nem egységesített nevek (nemdeskriptorok) és az azonosítók (lásd a 4. pontot)  
 → = 1 : N kardinalitás; ↔ = 1 : 1 kardinalitás

alább *Kant* óta tudható, egyáltalán nem ismerhetők meg közvetlenül, csak a fogalmak, a gondolkodás, vagy alacsonyabb szinten az érzékek, az ösztönök közvetítésével. Ezért mondják, hogy magánvalók. Ha valaki netán egész életét Rin Tin Tin kutyával, a pénztárcájával vagy a feleségével töltötte, akkor sem fogja igazán átélni, érteni, és ismerni ezt a három valamit... Az ellenkezőjét persze hiheti. Ezen a problémán csak a fogalmak, és a belőlük összeállított gondolatok segítenek valamennyire.

Az önmagukban álló ekvivalens nevek a fogalmakhoz és egymáshoz ekvivalencia relációban, a nem egységesített nevek lásd típusú relációkban kapcsolódnak a fogalmakhoz, a fogalmak között pedig szemantikai relációk állnak fenn.

Az ekvivalencia és a lásd típusú relációk nyelvi relációk, a szemantikai relációk fogalmi relációk.

Ha egy (vagy több) név, illetve nem egységesített név egyetlen fogalomhoz kapcsolódik, akkor *szinonim* (vagy annak tekintett) *nevekről* (szinonimáról), ha egy nem egységesített név több fogalomhoz kapcsolódik, akkor *homonim nevekről* (homonimáról) beszélünk.

A nevek rendszerré szervezett, minden közvetlen gyakorlati alkalmazástól független rendszerei a névterek. A névtereket részei a tulajdonnevek és

köznevek, a közöttük fennálló szemantikai relációk és a kezelésükhöz szükséges egyéb adatok. A névterek a gyakorlatban adatbázisba szervezett és számítástechnikai eszközökkel kezelt strukturált szótárak (műszaki<sup>8</sup> rendszerek).

Az adatbázisokban a névterek többnyire kiegészülnek formális azonosítókkal (és számos további elemmel, melyeket itt nem tárgyalunk). Elvileg a formális azonosítókra nem volna szükség, legfeljebb a nem egységesített nevek, a nemdeskriptorok esetén, mert maguk az egységesített nevek teljesen egyértelműen azonosítanak. Műszaki emberek feltehetően azért kedvelik mégis az alkalmazásukat, mert rövidek, és nem zavarják a programok készítőit azzal, hogy az egységesített neveknek mindig van független jelentése is. Akárhogy is legyen, a formális azonosítók és a nevek közötti reláció kardinalitása mindig 1 : 1.

A névterek mind a gyűjteményi, mind az ismeret-szervezési rendszerekben, mind pedig az ontológiákban hasznosíthatók.

Korábban, és különösen a 19. és 20. században megpróbálták a dolgokat osztályok rendszerébe foglalni. Azaz nem a fogalmak rendjéből indultak ki, hanem feltételezték, hogy a dolgok maguk szerveződnek osztályok rendjébe, és megpróbálták mintegy kitalálni ezt a dolgokban rejlő rendet.

Így születtek az osztályozási rendszerek. Ezek kialakítását természetesen befolyásolta a tudat által ismert fogalmak ismeretlen rendje, de jóformán alig, sokszor pedig nem is volt benne köszönet. Fogalmak dolgában ugyanis nagyon el lehet szállni. Ez a dolgokkal sokkal nehezebb, mert így vagy úgy, de az ember előbb-utóbb megbotlik bennük, vagy az ember fejére esnek, sőt olykik vissza is tud ütni.

A gyakorlatban nemcsak a dolgokat, hanem a fogalmakat is megerősítették ezekkel a rendszerekkel. E heroikus erőfeszítések eredményeként rendkívül figyelemre méltó rendező rendszerek születtek, melyek közül nem egyet világrendszerré válva ma is használnak. Ezen kívül pedig – főleg a közigazgatásban – számos nagyon speciális nomenklatúra született, melyek ugyancsak hasznosak a maguk területén, mivel akármilyen rossz is „genetikailag” egy rendező rendszer, ha már töviről-hegyire ismerik a használói, remekül beválhatnak. Előbb-utóbb ugyanis bármi bármire ráhúzható.

Az ebbeli törekvések eredményei a természetes nyelven alapuló taxonómiák, illetve a mesterséges nyelven alapuló, hierarchikus enumeratív (felsoroló) vagy egyéb elvek szerint szervezett osztályozási rendszerek és nomenklatúrák. A névterekhez ezek is kapcsolódhatnak. Az osztályozási rendszerek osztályai és a fogalmak rendszere között nincs pontos megfeleltetés, adott névtér fogalmi és adott, a névtérhez kapcsolt osztályozási rendszer osztályai (taxonjai) közötti reláció kardinalitása elvileg mindig  $M : N$ .<sup>9</sup>

A fenti, az osztályozási rendszerekre vonatkozó kétely azonban ne tévesszen meg senkit. Számos

osztályozási rendszer, taxonómia és nomenklatúra remekül bevált, jól használható, és főleg elterjedt rendező rendszer. Kár volna névtereket úgy létrehozni, hogy a fontos osztályozási rendszerek létezéséről a névterek készítői ne vegyenek tudomást. Noha azzal, hogy a névterekben sikerült valamennyire visszakecmeregni a gondolkodás ősföréséhez, készítőik is csak a sötétben tapogatóznak (egyelőre), ami az összhangot illeti a tudatban létező fogalmi világ és egy-egy névtér között.

Az osztályozási rendszerek jelzeteit végképp értelmetlen kiegészíteni formális azonosítókkal, de ami lehetséges, az akkor is megvalósul, ha nincs értelme.

A névterek nevei más nyelven kifejezett nevekkel is összekapcsolhatók. Az egyes nyelveken kialakított névterek nem pontos megfelelői egymásnak. Egy adott névtérben tehát az idegen nyelvű ekvivalens neveket megkülönböztetett minősítéssel kell összekapcsolni az adott névtérben érvényes nyelv neveivel. A kapcsolatok azonban mindig csak a kitüntetett nevek között állhatnak fenn, továbbá akkor, ha a kitüntetett névhez kapcsolódó deskriptor nem szinonimája a kitüntetett névnek, és ezért lehet más nyelvű ekvivalens neve. Adott esetben kapcsolódhat a más nyelvű név nemdeskriptorhoz is, ha az nem szinonimája a kitüntetett névnek. Lévén, hogy sok minden van, ami megfeleltethető mással, de az egyes nyelvek szinonimái és homonimái nem ezek.

Névtér és osztályozási rendszer összekapcsolását (bevonva a formális azonosítókat is) a 2. ábra szemlélteti.










<i>formális azonosítók (kódszavak)</i>	<i>Nevek</i>	<i>más nyelvű ekvivalensek</i>	<i>Osztályozási rendszer jelzetei (kódszavak)</i>
0000020	blöki		
0000301	dög	<b>beast</b>	
0005321	<b>eb</b>		
0051052	<b>kutya</b>	<b>dog</b>	<b>599.742.13</b>
0051056	kutyák		
0051126	kutyuli		
0001329	<b>Rin Tin Tin (1918.09.10.-1932.08.10. ; német juhász)</b>	<b>Rin-Tin-Tin (1918.09.10.-1932.08.10. ; sheep-dog)</b>	
0001330	Rin-Tin-Tin		
0001402	Rinty		
0901209	<b>retem</b>	<b>cadaver</b>	<b>616-091.1</b>

2. ábra Névtérstruktúra formális azonosítókkal, más nyelvű ekvivalensekkel és osztályozási rendszer (példánkban az ETO) jelzeteivel (kódszavaival)

A 3. és a 4. ábrán látható **kutya** kitüntetett név rekordjának egy lehetséges felhasználóbarát megjelenítését a Getty tezauruszainak grafikus felületét alapul<sup>10</sup> véve a 3. ábra szemlélteti. A rekordban számos más, a névre vonatkozó adat is megjelenik (szöveges magyarázatok, források, továbbá kódszavakkal az, hogy az élő beszéd szava (É), bizalmas (B), szleng (S), használata szokásos, kur-

rens (K), főnév (F), adott esetben többes számú alak (T) stb.

Az **eb** deskriptor megjelenítése esetén minden olyan adat, amely a kutya esetén is megjelenik és a fogalom jellemzője, értelemszerűen szintén megjelenhet (azaz opcionálisan kérhető). Az **eb** deskriptor saját adatai természetesen csak az **eb** rekordjának megjelenítéséhez tartoznak.

AZ: 005321	
	<b>kutya</b>
<i>Meghatározás:</i> Négylábú, a ragadozók nemébe tartozó háziállat	
<i>Névváltozatok:</i>	
kutya	(kitüntetett, É, K, F)
eb	(deskriptor, É, K, F)
blöki	(nemdeskriptor, É, B, F)
dög	(nemdeskriptor, É, K, F)
kutyák	(nemdeskriptor, É, S, F, T)
kutyuli	(nemdeskriptor, É, B, F)
<i>Hierarchikus helye:</i>	
	élőlény
	állat
	gerinces
	ragadozó
	kutyaféle
	kutya
	háziállat
	kutya
<i>általánosabban:</i>	háziállat ragadozó
<i>fajtája</i>	(élettanilag) agár juhászkutya puli uszkár (rendeltetés szerint) mentőkutya rendőrkutya vakvezető kutya
<i>átfogóbb része</i>	falka tépőfog
<i>rendeltetése</i>	házórzés
<i>alanya</i>	ebtenyésztés
<i>egyéb összefüggése</i>	ugatás veszettség
<i>terjedelmének eleme angolul</i>	Rin Tin Tin (1918.09.10.–1932.08.10. ; német juhász) dog
<i>ETO-jelzete</i>	599.742.13
<b>Források:</b>	
	Élettani lexikon A kutya (időszaki kiadvány)
<b>Fölvéve:</b> 2012. 01. 23.	
<b>Állapota:</b> elfogadott	

3. ábra Névtértétel (rekord) megjelenítése a Getty-tezauruszok megjelenítésének mintájára [3]

<p>AZ: 0051056</p> <p>☞ <b>kutyák</b> (nemdeszkriptor, É, S, F, T)</p> <p><i>Meghatározás:</i> A kutya említése városias szlengben, karikírozó célzattal. <i>lásd</i> kutya</p> <p><b>Források:</b> Bartos Tibor: Magyar szótár.</p> <p><b>Fölvéve:</b> 2012. 01. 23.</p> <p><b>Állapota:</b> elfogadott</p>
<p>AZ: 000030</p> <p>☞ <b>dög</b> (nemdeszkriptor, É, B, K, F)</p> <p><i>Meghatározás:</i> Több jelentésű szó. Elhullott állat teteme, vagy becsmerlő értelemben élőlény vagy ember, vagy ritkán becéző értelemben állat. <i>lásd</i> vagy kutya tetem</p> <p><b>Források:</b> Tóth Béla: Szájrul szájra</p> <p><b>Fölvéve:</b> 2012. 01. 23.</p> <p><b>Állapota:</b> elfogadott</p>

4. ábra Nemdeszkriptor-névtértétel (rekord) megjelenítése a Getty-tezauruszok megjelenítésének mintájára [3]

A fentiek értelemszerűen vonatkozhatnak a nemdeszkriptorok rekordjainak megjelenítésére is, noha ezek esetében alapértelmezésként csak a „lásd típusú” utalás jelenhet meg. A 4. ábrán két példa látható.

Ahogy a fogalmakat a tudat rögzíti (felfogja és „tárolja”), úgy a nevet hordozón rögzítik. Ez a tárolásuk módja. A hordozón rögzített jelek, különösen, ha nyilván is tartják őket, a tárolás és a kezelés szempontjából adatok. Következésképp a rögzített nevek is adatok.

A fogalmak és a köznevek természete kettős. A fogalmaknak tartalma és terjedelme van, a közneveknek jelentése és jelölete. Az előbbi azonos azzal, amit a fogalom tartalmában felfogunk, az utóbbi meg az a tárgy, amelyre a név vonatkozik, és ami a fogalom terjedelme.

A tulajdonnevek nem fogalmak, hanem konkrét dolgok neve, elvileg nincsen bennük semmi kettősség, hiszen egy tulajdonnév csupán megnevezése egy konkrét dolognak, afféle címke. De azért abból súlyos logikai probléma keletkezett, hogy a tulajdonnevek (a logikában: individuumnevek) nem fogalmakat neveznek meg, hanem konkrét dolgokat, és ezért elvileg nem lehet jelentésük. Hiszen a jelentés szemantikai–fogalmi jelenség, egy tárgy puszta megnevezése viszont nem annyira szemantikai, mint jelölési, technikai kérdésnek látszik.

Még egy állat is tud egy az egyben azonosítani, mert ehhez nincs szükség fogalmakra.

A névterekben ezt a problémát a gyakorlat áthidalja. A tulajdonnevekhez ugyanúgy lehet szemantikai relációkban akár más tulajdonnevet, akár bármilyen köznevet kapcsolni, mint a köznevekhez. Mintha csak fogalmak lennének. Nem véletlenül: a rögzített nevek adatok is, az adatokkal könnyebb manipulálni, mint akár a konkrét dolgokkal, akár a fogalmakkal. Ettől függetlenül is az a helyzet, hogy a neveknek is van némi „fogalmisága”: amikor azt mondjuk egy miniszterelnökre, hogy egy „Mussolini”, akkor a nevet fogalomként használjuk.

Ideje tehát, hogy sorra vegyük azokat az adattípusokat, amelyek a nevek vonatkozásában relevánsak. Ez elég fárasztó lesz, mert az adattípusok rendszere meglehetősen strukturált, noha első látásra ezt nem sokan gondolnák.

Terminológiai rész, avagy az adatok szintje

Az adatok az adatok szintjei szempontjából (lényegében ontológiai szempontból) lehetnek elsődleges (primer), másodlagos (meta-) és harmadlagos (tercier) adatok.



(1) Elsődleges az adat, ha konkrét dologra, illetve fogalomra vonatkozik (tehát nem adatra). Ez az adatok elsődleges szintje. (Az elsődleges adatokat nevezik primer adatoknak is.)

(1.1) A *nevek* a névterekben elsődleges adatok. A nevekhez számos további adat tartozhat, ezek összessége a nevekkel együtt összetettebb információs egységet (névtételt, névkortot) alkot.

(1.2) Elsődleges adatok továbbá a gyűjteményi rendszerekben<sup>11</sup> (mint amilyenek az irat- és levéltári, a múzeumi, valamint a könyvtári rendszerek) tárolt eredeti anyagokban és dokumentumokban (a továbbiakban: dokumentumokban) szereplő adatok (a dokumentumok rögzített tartalma). (A gyűjteményi rendszerek elsődleges adatait nevezik még *tárgyi adatoknak* is, mivel a keresés célját, tárgyat alkotják.)

A gyűjteményi rendszerek elektronikusan tárolt elsődleges adatain belül biztosítható a szabadon választott szavak szerinti keresés.<sup>12</sup>

(2) Másodlagos vagy *metaadatok*<sup>13</sup> az adat, ha adatokra vonatkozik.<sup>14</sup>

A gyűjteményi rendszerekben a dokumentumokat a leírásaik azonosítják, melyek ugyancsak információs egységeket (dokumentumtétteleket, dokumentumrekordokat) alkotnak. A leírások és azok elemei metaadatok. Ez az adatok másodlagos vagy metaszintje. A dokumentumok tárolását úgy kell megoldani, hogy e rekordok a metaszinten kereshetők legyenek.

A metaadatokhoz is számos további adat tartozhat, ezek összessége metaadat-rekordokat alkot. A gyűjteményi rendszereknek éppen az a legfontosabb jellegzetessége, hogy a tárolt elsődleges, tárgyi adatok metaadatok segítségével leírhatók, kezelhetők és kereshetők.

Ha a névterek neveit gyűjteményi rendszerekben a dokumentumok vagy információk leírására alkalmazzák, akkor e nevek nem csak elsődleges adatok, hanem metaadatok is. A névterek neveinek ez az alkalmazása jellegzetes.

(3) A *harmadlagos (tercier) adatok* a metaadatok azonosítását, leírását és kezelését, valamint a tárolt adatok keresését biztosítják.

Gyűjteményi rendszerekben harmadlagos adat például a metaadat típusa (főcím, alcím, kiadási év, transliteráció típusa stb.), a felvétel/módosítás/törlés dátuma, rekordállapot (végleges, ideiglenes, törölt stb.), a név típusa (főnév, köznyelvi, történelmi stb.), transliteráció típusa, vonatkozó szabvány, tárgyszótípus (fő-, al- és melléktárgyszó), kitüntetett név, deskriptor, nemdeskriptor, elágazásjelölő stb.

Ha azonban ezek az adatok a névtéri rekord elemei, akkor elsődleges adatra vonatkozik, és ezért nem harmadlagos, hanem metaadat.

Valójában a harmadlagos adatok is metaadatok, és ezért, ha következetesek vagyunk, a (2) szerinti metaadatok esetében másodlagos metaadatokról, a (3) szerinti metaadatok esetében pedig harmadlagos metaadatokról kellene beszélni. A múlt század hetvenes éveitől nem is használták a metaadat kifejezést, hanem elsődleges, másodlagos és harmadlagos adatokról szolt a szakirodalom. Ezt követően azonban az informatika mindinkább meghatározta az adatterminológiát, ugyanakkor az informatikusok nem ismerték a manuális gyakorlatban kialakult szóhasználatot; nagyobb baj, hogy nem is nagyon törődtek a terminológiai részletekkel. Gyors eredményekre, könnyű, rövid, áttekinthető fogalmi világra törekedtek. Az addig használt adatformátumokról azt vallották, hogy túl bonyolultak, kereskedelmi szempontból egyszerűbb formátumok szükségesek. A Dublin Core formátum megjelenésével, mely elsőként lett metaadat-formátumnak nevezve, lassan feledésbe merült a másodlagos és harmadlagos adat fogalma, és csak a metaadat nevet használták. Ennek azonban az lett a következménye, hogy nem volt világos a harmadlagos adatok speciális jelentősége. Gyűjteményi rendszerekben például a földrajzi koordináták harmadlagos adatok, hiszen metaadatokhoz (a helynevekhez) kapcsolódnak, a rendszeren belül azoknak az adatai. A harmadlagos adatok egy része (a névosztályozási rendszerek, tipológiai stb.) kötött szótárakat igényel, de ez is csak a gyakorlatban volt felismerhető, nem tartozik

máig sem a gyűjteményi szakterületek szokásos ismeretanyagához. Mindez éppen a gyűjteményi rendszerek világában fékezte a kezelőrendszerek fejlesztésében az innovációt.

A továbbiakban az egyszerűség kedvéért a másodlagos metaadatok esetén metaadatokról, a harmadlagos metaadatok esetében pedig harmadlagos adatokról beszélünk.

Az adatok strukturáltságuk szempontjából (lényegében szerkezeti szempontból) lehetnek azonosító és leíró adatok.

- (4) Az *azonosító adatok* szabványokon, vagy egyéb normatív előírásokon, illetve megállapodásokon alapuló, természetes nyelven vagy formalizált, mesterséges nyelven kifejezett („kódolt”), egységesített, sok esetben összetett (strukturált) adatok.

Az azonosító adatok lehetnek elsődlegesen és másodlagosan azonosító adatok.<sup>15</sup>

- (4.1) Azok az azonosító adatok, amelyek csak egyetlen rekordhoz tartozhatnak, és ez fordítva is igaz, azaz egy rekordhoz csak egyetlen ilyen adat tartozhat, az *elsődlegesen azonosító adatok*. Lehetnek elsődleges, meta-, vagy harmadlagos adatok.

Ennek az összefüggésnek a kardinalitása 1 : 1. A közbeszédben ezeket az adattípusokat nevezik röviden azonosítóknak. Szerepük a tökéletes azonosítás, miáltal az általuk azonosított egység egészében válik kezelhetővé. Ilyen adat például a névterekben a kitüntetett névalak (és rajta keresztül a deskriptorok is), a gyűjteményi rendszerekben a dokumentumrekord azonosítója. Mindezekkel az elsődlegesen azonosító adatokkal a névrekordok egyértelmű azonosító leírása, kezelése és keresése valósítható meg. (Pontosan fogalmazva, ezek elsődlegesen azonosító elsődleges adatok.)

Például a *Babits Mihály* (1889–1941) személynév egy névtérben egyértelműen, azaz elsődlegesen azonosítja Babits Mihály költőt. Ez mindaddig így van, amíg nem kerül a névtérbe ugyanilyen nevű és kronologikus jellemzőjű újabb személy neve, aki azonban nem költő, hanem favágó. Ebben az esetben

a költő névtéri neve a következőre változhat: Babits Mihály (1889–1941 ; költő).

Elsődlegesen azonosító adat névterekben az 1. ábrán a kutya kitüntetett névhez kapcsolódó 0051052.

A gyűjteményi rendszerekben a dokumentumrekordok vonatkozásában a kitüntetett névalak és a deskriptorok nem elsődlegesen azonosítanak, hiszen ugyanaz a kitüntetett név egynél több dokumentumrekordhoz kapcsolódhat!

- (4.2) Azok az azonosító adatok, amelyek egynél több rekordhoz tartozhatnak, és egy rekord is több ilyen adatot tartalmazhat, a *másodlagosan azonosító adatok*. Lehetnek elsődleges, meta-, vagy harmadlagos adatok.

Az összefüggés kardinalitása M : N. (A kezelőrendszerekben ezt 1 : N kardinalitássá kell átalakítani.)

A természetes nyelvben a nevek másodlagosan azonosítanak, mivel lehetnek homonimák és szinonimák (a névterek kitüntetett nevei viszont elsődlegesen azonosítanak).

A névterek gyűjteményi rendszerekben alkalmazott nevei másodlagosan azonosító metaadatok. A kutya fogalomnévhez gyűjteményi rendszerben például több dokumentumrekord, és egy dokumentumrekordhoz nem csak a kutya kapcsolódhat.

Az *azonosító metaadatokkal* (legyenek elsődlegesen vagy másodlagosan azonosítók) a dokumentumrekordok egyértelmű azonosító leírása, kezelése és keresése valósítható meg. A tárolt dokumentumok bizonyos tulajdonságait azonosítják (cím, szerző, megjelenési hely, megjelenési év, dokumentumtípus, státusz, tartalom/tárgy/téma stb.).

Az elsődlegesen azonosító metaadatok biztosítják a dokumentumrekordok (és egyéb rekordok) egészében való kezelését.

A másodlagosan azonosító metaadatok egy része gyűjteményi rendszerekben a tárolt rekordok egyértelmű kereshetőségét lehetővé tévő *besorolási adat* (authority data). Ezek az adatok a rekordokon belül a keresés számá-

ra hozzáférési pontokat (access point) alkotnak.<sup>16</sup>

A névterek gyűjteményi rendszerekben alkalmazott nevei mindig besorolási adatok.

Besorolási adatok lehetnek *tulajdonnevek* (az állat-, személy-, család-, rendezvény- és területi nevek, műcímek) és *köznevek*.

A fogalomnevek, s ezzel besorolási adatok szerepét játszhatják a *kódszavak* (fogalmak mesterséges nyelven kifejezett neve, melyeket többnyire osztályozási rendszerek [taxonómiák, nomenklatúrák] tartalmaznak). Az osztályozási rendszerekben elsődlegesen azonosítják az osztályt, gyűjteményi rendszerekben viszont a nevekhez hasonlóan másodlagosan azonosító metaadatok. A 2. ábrán ilyen kódszó az 599.742.13. Könyvtári gyakorlatban az osztályokat azonosító kódszavakat *jelzetnek* nevezik. Ugyancsak kódszavak a nevek azonosító mesterséges nyelven kifejezett karakterláncok (az 1. ábrán ilyen a 000132).

A besorolási adatok egyrészt a *kitüntetett nevek*<sup>17</sup> és a *deszkriptorok*<sup>18</sup>. Kialakításukra vagy szabványok – pl. ISBD, ISAAR, MSZ 3424 – vonatkoznak, a köznevek deszkriptorai és nemdeszkriptorai pedig kötött szótárból – tárgyszójegyzék, tezaurusz – származnak. A könyvtári szakterületen ezeket a metaadatokat *egységesített besorolási adatoknak* (authority data) (is) nevezik. Gyűjteményi rendszerben nincs olyan deszkriptor, amely ne lenne egységesített besorolási adat, és ez fordítva is igaz.

Az 1. ábrán látható Rin Tin Tin (1918.09.10.–1932.08.10. ; német juhász), a kutya és az eb gyűjteményi rendszerekben deszkriptorok (az első kettő kitüntetett név), és egyben egységesített besorolási adatok.

Elvileg minden, a fogalmat jellemző adat a kitüntetett névalakhoz kapcsolódik, de a kezelőrendszereknek gondoskodniuk kell arról, hogy az egyes deszkriptoroknál is megjelenjenek adott esetben ezek a kitüntetett névalakhoz kapcsolódó jellemző adatok (l. a 3. ábrán pl. a típusadatokat, a relációkat).

A keresés a deszkriptorok (beleértve a kitüntetett névalakot) szerint végezhető, vagy úgy,

hogy találatként az összes deszkriptorral jellemzett dokumentumrekord, vagy csak a kereséskor megadott deszkriptorral jellemzett rekord jelenjék meg.

A besorolási adatok másrészt a *nemdeszkriptorok* szerepét játszó nem egységesített nevek (egyéb nevek). A nemdeszkriptorok mindig a kitüntetett névalakhoz, és azon keresztül adott esetekben az egyes ekvivalens deszkriptorokhoz kapcsolódnak (rájuk „utalnak”). A keresés a nemdeszkriptorok szerint is végezhető. A könyvtári szakterületen ezeket a metaadatokat *utalói adatoknak* („*utalóknak*”, „*nem egységesített besorolási adatoknak*”) nevezik,<sup>19</sup> mivel velük keresve mindig azok a találatok jelennek meg, amelyek a nemdeszkriptorok helyett álló kitüntetett névhez (és rajta keresztül a deszkriptoraihoz) tartoznak. Például az 1. ábrán nemdeszkriptor a blöki, a kutyus, a kutyákok.

A nemdeszkriptorok a keresőrendszerekben is belépő szótárak (entry vocabulary) elemei lehetnek, melyekbe a közbeszédben, egyben a keresésre feltételezhetően ugyancsak alkalmazott esetleges nevek és leíró megnevezések (akár a szófelhők szavainak jelentős része) is felvehető. Például „megőrülök”, vagy „éhes vagyok”, amelyek adott rendszerben a „pszichológus”, a „lelki segély”, illetve a „vendéglő”, „étterem”, „kifőzde” stb. deszkriptorokra utalhatnak. Ezek a belépőszótári adatok akár ki is zárhatók a böngésző keresésből, azaz a felhasználónak nem kell ezeket semmiféle mutatóban látnia (vagy csak opcionálisan jeleníthető meg a mutatójuk). Arra való, hogy a keresők szabadon megadott keresőszavai esetén nagyobb valószínűséggel biztosítsák a helyes találatokat.

A dokumentum szerzőségét (alkotóját), címét, adott esetben akár a kiadóját is stb. azonosító besorolási adatok *formális* adatok<sup>20</sup> közé tartoznak. Formális adatok ezeken kívül is léteznek (pl. kiadásjelzés, terjedelem). A formális adatok egy része nem azonosító, hanem leíró adatnak minősül, mivel nem kereshetők (legfeljebb szövegszóként lehet bennük keresni).

A névterek gyűjteményi rendszerekben alkalmazott tulajdonnevei lehetnek formális adatok.

A dokumentum tartalmát, tárgyát azonosító besorolási adatok a *tárgyszavak* (tárgyi kifejezések = topical term)<sup>21</sup>.

A névterek gyűjteményi rendszerekben használt tulajdonnevei lehetnek tárgyszavak is, hiszen dokumentumok tárgya lehet személy, család, testület, rendezvény, mű, földrajzi hely, cím.

A névterek gyűjteményi rendszerekben alkalmazott köznevei csak tárgyszavak lehetnek.

Gyűjteményi rendszerekben a névterek nevei (a tulajdonnevek és a köznevek) egyszerre besorolási adatok (tehát másodlagosan azonosító metaadatok), ugyanakkor önmagukban, tehát a tárolt dokumentumrekordoktól függetlenül azonosító elsődleges adatok.

A nevek tehát attól függően lehetnek elsődlegesen azonosító elsődleges adatok vagy másodlagosan azonosító metaadatok, hogy milyen szerepben használatosak: a megnevezett konkrét dolgok, illetve fogalmak azonosításának szerepében elsődlegesen azonosítanak (azaz elsődleges adatok); az elsődleges adatok azonosításának szerepében másodlagosan azonosítanak (azaz metaadatok).

A személynév például az adott személy vonatkozásában kitüntetett névalakként elsődlegesen azonosító elsődleges adat. Egy személynek csak egy kitüntetett névalakja lehet. Ugyanez a személynév az elsődleges adatokat tartalmazó dokumentumrekordok (s rajtuk keresztül a dokumentumok) vonatkozásában másodlagosan azonosító metaadat: egy kitüntetett névalakhoz több dokumentum tartozhat.

Például a földrajzi hely, képződmény tulajdonneve (a földrajzi név) e hely vonatkozásában kitüntetett névalakként elsődlegesen azonosító elsődleges adat, az elsődleges adatokat tartalmazó dokumentumrekordok (s rajtuk keresztül a dokumentumok) vonatkozásában másodlagosan azonosító metaadat.

A köznevek kitüntetett névalakjai elsődlegesen azonosító elsődleges adatként a fogalmat azonosítják: egy kitüntetett névalak szerepét játszó köznévként csak egyetlen fogalmat

azonosíthat. Másodlagosan azonosító metaadatként a dokumentum tartalmát azonosítják: egy szaktárgyszóhoz több dokumentum tartozhat.

A nevekhez és a dokumentumrekordokhoz kapcsolódó dátumok (pl. felvétel dátuma) és egyéb adminisztratív adatok attól függően elsődleges adatok, hogy névtérben, metaadatok, hogy dokumentumrekordokra, és harmadlagos adatok, hogy metaadatként szereplő nevekre alkalmazzák ezeket. Ha kereshetők, akkor másodlagosan azonosító adatok, ha nem kereshetők, akkor leíró adatok.

- (5) A másodlagosan azonosító metaadatok másik, többnyire kódszavak képviselte fajtája<sup>22</sup> vagy a rekordkezeléshez szükséges, vagy olyan adatok, melyek az adott kezelőrendszerben nem kereshetők, azaz nem hozzáférési pontok az adatbázisban. Ezek a *vezérlő metaadatok* (control metadata).<sup>23</sup>

A vezérlő metaadatok, ha nem kódszavak, a névterek közneveiből kerülnek ki. Többnyire előre meghatározott kötött szótárakat alkotnak.

Néhány példa.

A rekordtípus (könyv, időszaki kiadvány, aprónyomtatvány, kézirat, okirat stb.) meghatározza az adott dokumentum leírásához használandó többi metaadatot.

A státus vagy a dokumentum valamilyen állapotát (ép, töredékes, kölcsönözhető stb.) vagy a besorolási rekord, illetve a névtérrekord állapotát (végleges, ideiglenes stb.) határozza meg.

A jogosultság a használók vonatkozásában a hozzáférést határozza meg.

Mindezek a példákban felsorolt köznevek játszhatják a deskriptor szerepét is, és használhatók kereséshez is. Ha a vezérlő adatok a kereséshez is használhatók, akkor ebben a szerepükben valójában besorolási adatok is.

Harmadlagos adat is lehet vezérlőadat (pl. a tárgyszó típusát megadó név: személynév, testületi név; tárgyszó, altárgyszó, mellék-tárgyszó stb.).

- (6) A *leíró adatok* természetes nyelven rögzített (a köznyelvhasználat követelményei szerint megfogalmazott), formálisan nem strukturált metaadatok. Lehetnek *leíró elsődleges adatok*, *leíró metaadatok* és *leíró harmadlagos metaadatok*.

A leíró adatokkal a dokumentum- és névkordok azonosító tulajdonságainak, illetve tartalmának kötetlen leírása valósítható meg. A leíró adatok alapján szöveges formában a tárolt nevek, illetve a tárolt dokumentumok tulajdonságairól lehet mintegy „elbeszélő módon” tájékozódni, elsődleges rendelteté-

sük nem a keresés. Leíró adatok például a dokumentumrekordokhoz kapcsolódó szöveges magyarázatok, a nevekhez kapcsolódó meghatározások, forrásadatok (lásd a 3. ábrát), a tárgyak szöveges leírásai, továbbá a dokumentumokban szereplő címek, kiadónévek stb.

Az elsődleges adatokon belüli kereséshez hasonlóan a leíró adatok szövegszavai alapján (is) lehet keresni.<sup>24</sup> Ezek a szabadon választott keresőszavak (helytelenül „szabad tárgyszavak”).<sup>25</sup>

## Adathierarchia

adat

### elsődleges adat

azonosító elsődleges adat  
elsődlegesen azonosító elsődleges adat  
másodlagosan azonosító elsődleges adat  
  
vezérlő elsődleges adat  
leíró elsődleges adat

kitüntetett név/deszriptor [névtérben], VIAF, URI név [beszélt nyelvben], utalóként szereplő név [névtérben], felvétel dátuma [névtérben] névtípus [névtérben], névstátus [névtérben] név meghatározása [névtérben], dokumentumszöveg

### metaadat

azonosító elsődleges metaadat  
elsődlegesen azonosító metaadat  
másodlagosan azonosító metaadat  
  
besorolási adat  
egységesített adat  
utalói adat  
vezérlő metaadat  
leíró metaadat

dokumentumrekord-azonosító, ISBN, URI a kereshető, nem névnek számító adatok, ha nem vezérlők

kitüntetett név, deszkriptor nemdeszkriptor dokumentumtípus, dokumentumstátus, jogosultság cím és szerzőségi közlés bibliográfiai megjegyzések, dátumok (ha nem kereshetők)

### harmadlagos adat

azonosító harmadlagos adat  
elsődlegesen azonosító harmadlagos adat  
  
másodlagosan azonosító harmadlagos adat  
vezérlő harmadlagos adat  
leíró harmadlagos adat

névazonosító (besorolási rekordazonosító) [ha a név metaadat]  
név besorolása (kategóriája, osztálya) [ha a név metaadat]  
névtípus, névstátus, jogosultság [ha a név metaadat],  
név meghatározása [ha a név metaadat]

## Összegzés

Az adat típusát a szerepe is meghatározza. Név-adat két különböző – névtéri, illetve gyűjteményi – szerepben két különböző típusú adat. A tulajdonnevek és a köznevek vagy névterek azonosító elsődleges adatai, vagy gyűjteményi rendszerek azonosító metaadatai. A nevek egy-

máshoz bináris nyelvi és szemantikai relációkban kapcsolódnak [22].

Gyűjteményi rendszerekben a nevek a kereshető tárolást biztosítják, ezért nevezik az ilyen neveket információkereső nyelvek [21] szavainak [19] is, melyek között ugyancsak nyelvi és szemantikai relációkat adnak meg. Ezeket az állományokat

strukturált szótárakba szervezik, melyeket tezauszoknak, egyszerűbb válfajukat tárgyszójegyzéknek nevezik.

Információkereső nyelvi szavak lehetnek:

- az egységesített személy-, testületi és rendezvénynevek, valamint (az irattári, de főleg a múzeumi rendszereket illetően megszorításokkal), a címek állományai;
- a tárgyszavas (tárgyszójegyzékbe foglalt), a deskriptoros (tezauszba foglalt) nyelvek lexikai egységei;
- természetes nyelven alapuló hierarchikus osztályozási rendszerek („ontológiai”) szavai;
- az osztályozási rendszerek/nomenklaturák kód-szavai/jelzetei.<sup>26</sup>

Az adatok tipizálása mindig valamilyen szempontból végezhető el. A fenti tipizálás szempontja az, hogy mi a viszonyuk az adatoknak az általuk megnevezett egyedi dolgokhoz, illetve egymáshoz képest. Nevezik ezt ontológiai szempontú tipizálásnak is, mert benne az adatok szintjeiről van szó. A fentiekben tárgyalt ontológiai tipizálás tekinthető át a 2. ábrán példákkal.

A névterek felépítése

A névterek a következő szintek alapján épülnek föl:

- a)** A (nemzetközi) szabványok szintje (pl. a levéltári ISAAR és ISAAD, a könyvtári ISBD, a tezauszokra vonatkozó ISO 2888).
- b)** A kommunikációs formátumok szintje (pl. a levéltári EAC, a könyvtári MARC).
- c)** Az adatmodell szintje, a fogalmi, nyelvi és előfordulási szintek korrekt szétválasztásával.<sup>27</sup>
- d)** A (szótár-)kezelőrendszer szintjét (pl. a Getty kezelőrendszere [VCS = Vocabulary Coordination System, amely nem azonos az előbbi táblázatokkal], a könyvtári szakterületen a Relex).

Az **a)** (nemzetközi) szabványokhoz való alkalmazkodás alapkövetelmény.

A **b)** kommunikációs formátumok az adatszerehez való. Bármilyen **d)** kezelőrendszerről is legyen szó, minden olyan kommunikációs formátumban meg kell oldania az adatszere, amely formátumok a gyűjteményi szakterületen szokásosak.

A **c)** (alapvetően a Codd-féle értelemben vett) adatmodellezés összetett feladat: van olyan

szintje, amelyben szükséges a rendszerprogramozói mellett a felhasználói közreműködés (hogy a rendszerprogramozó megfelelő információkat kapjon), és van olyan része, amely már informatikai feladat.

A **d)** kezelőrendszer az **a)**, **b)** és **c)** szintek értelemszerű figyelembevételével készül.

Mindaz egyébként a nemzetközi téren ismert Getty-cég tezauszai<sup>28</sup> esetén is érvényesült.

Egyszerű lenne, ha a Getty, vagy valamelyik jelentős szoftverház a kezelőrendszerét is rendelkezésre bocsátaná, de ez nem így van. A Getty-cég például csak adatszótárát adja közre, továbbá állományainak kommunikációs formátumát, nem a kezelőrendszerét. Az utóbbi saját megfogalmazásuk szerint házon belüli rendszer („in-house editorial system”). Maguk a táblázatok (az adatszótár) valójában az adatmodell egyik vetületét alkotják, de egyáltalán nem a teljeset (pl. alig van nyoma az eljárásmodell adatainak). Ha valaki ennek nyomán saját kezelőrendszert akar kialakítani, keményen megfizeti az iskolapénzt. (Ezen kívül a Getty külön szerződésben adatállományokat is átvesz, és ilyenkor saját állományát is rendelkezésre bocsátja. Ehhez előírja a saját kommunikációs formátumát.)

A Getty-féle adatszótár alapja egyrészt az ISO 2888-as és 5964-es nemzetközi tezauszszabvány (magyar megfelelője az MSZ 3418), másrészt a MARC formátum.

Célszerű különbséget tenni a kezelőrendszer (mint amilyen a Getty – nem hozzáférhető – VCS kezelőrendszere, vagy a – hozzáférhető – Relex), és a végfelhasználó számára szükséges szép grafikus felület (mint amilyen a Getty – mindenki által hozzáférhető – grafikus felülete) között (a Relexhez ez még sajnos hiányzik). Az utóbbi szép grafikus felület<sup>29</sup> csak a végfelhasználói keresésre használható, az előbbi a professzionális kereséshez, új rekordok létrehozásához, meglévők módosításához és törléséhez, tehát a teljes adminisztrációhoz.

A MARC-ban (egyúttal a Relexben) szereplő adatelemeket minden további nélkül el lehet rendezni adott esetben ugyanabban a táblázatos formában, ahogy az adatelemeit a Getty a szótárában közreadta. A Getty adatainak több, mint 90%-a megfeleltethető MARC adatokkal (a többi az eljárásmodell adata). Az EAC adatelem-

választéka ennél jelenleg jóval kisebb, de ugyan-  
csak elrendezhető a Getty-féle táblázatok szerint.

Az egyes gyűjteményi rendszerekben kisebb-  
nagyobb mértékben eltérnek az igények, de az  
adatszerkezetet ez érdemben nem befolyásolja.  
Például a levéltári anyagok jelentős része közirat,  
a könyvtárakban viszont – a kéziratok anyagok  
kivételével – túlnyomórészt nem köziratokat gyűj-  
tenek; ezért kétségtelen, hogy a levéltári anyagok  
személy- és testületi neveinek vonatkozásában  
minden relációnak (tehát nemcsak az előzmé-  
nye–folytatása, hanem az átfogóbb testülete-  
résztestülete, a létrehozási és megszűnési ideje,  
személy születési és halálozási ideje stb.) na-  
gyobb a szemantikai súlya, mert hitelességi ösz-  
szefüggései is vannak. De a felsorolt relációk (és  
még több) kezelése a könyvtári és múzeumi  
szakterületen is triviális.

Hasonló a helyzet a megjegyzések (scope note)  
terén: levéltári szakterületen (pl. az ISAAR tanú-  
sága szerint) sokkal hosszabb definíciós és tör-  
téneti megjegyzésszövegeket alkalmaznak a  
testületek és a személyek esetében, mint a  
könyvtári szakterületen, ennek ellenére az adat-  
modell szintjén abban semmi különbség nincsen,  
hogy ezeket a megjegyzéseket mindegyik szakte-  
rületen szükségesnek tartják. Strukturálisan (s  
ezért a programrendszerek szintjén) tehát **lé-  
nyegtelen különbség**, hogy az egyik szakterüle-  
ten hosszabb, a másikon rövidebb megjegyzés-  
szövegek szokásosak.

Mindezzel csak arra szeretnék rámutatni, hogy  
számítástechnikai–adatmodellezési szempontból  
mind a három gyűjteményi rendszer esetében  
azonosak a szemantikai, így a relációkezelési,  
tágabban pedig az adatmodellezési igények (az-  
az a **modellezési/programozási munka lényegé-  
ben azonos problémákat vet fel**).

## Jegyzetek

<sup>1</sup> A Kr. e. 4.–5. században a Pandzsábi Taxilában élt  
és tanított Panini, a szanszkrit nyelv s egyben a vi-  
lág első nyelvtankönyvében felismerte ezeknek a  
mélyeseteknek a létét. Felfedezése lényegében ha-  
tástalan maradt a nyelvtudomány fejlődésére, és  
csak a múlt század második felétől, amikor ezek-  
nek az eseteknek a létét Paninitől függetlenül  
megint felismerték, épült be a modern tudományba.  
A programok elemi szerkezetét formalizáló  
Backus–Naur formulát, melyben a mélyesetek al-  
kalmazása gyakorlati szerepet kapott, Backus–  
Naur–Panini formulának is nevezik.

<sup>2</sup> A dolog (szinonimája: entitás) fogalmának megér-  
téséhez először a valami fogalmát kell meghatá-  
rozni, jobb megértéséhez pedig célszerű a tárgy  
fogalmát is bevonni a meghatározásba. Valami  
minden, ami lehetséges vagy nem lehetséges, volt,  
van, lesz. Ellentéte a semmi. Dolog ezen belül min-  
den, amiről szó lehet, noha nem szükséges, hogy a  
figyelem rá irányuljon, mert ha ez megtörténik, a  
dologból tárgy lesz. Részletesebben I.: [13].

<sup>3</sup> A gondolkodás egyik alapkérdése, hogy a fogalmak  
önálló entitások (azaz dolgok), vagy sem. A nomi-  
nalista felfogás szerint nem, a realista felfogás sze-  
rint igen. A formális logikai mai állásából valójában  
az következik, hogy a fogalmak is dolgok, hiszen  
lehetnek a gondolkodás tárgyai. Márpedig olyan  
tárgy nem léteik, mely ne volna dolog (amikor a  
gondolkodás éppen nem irányul e dologra). Részle-  
tesebben I.: [13]

<sup>4</sup> A továbbiakban úgy járunk el, hogy a tulajdonneve-  
ket a konkrét, a köznevek pedig az elvont dolgok  
neveinek tekintjük abban az értelemben, hogy az  
utóbbiak fogalomnevek. Tehát például a kutya köz-  
névvel megnevezett fogalom terjedelmébe eső dol-  
gok ugyan konkrétak, de a „kutya” név nem ezeket  
a konkrét dolgokat nevezi meg, hanem a kutya fo-  
galmát. Részletesebben I.: [13]

<sup>5</sup> A szemantikai relációkról és a kardinalitásukról  
részletesebben I.: [17].

<sup>6</sup> A deskriptor és nemdeskriptor fogalmát eredeti-  
leg a teaurusz-szabványokban [7] [8] [9] [11] ve-  
zették be, a bibliográfiai szabványok [6] máig nem  
vettek róluk tudomást, a MARC formátumba azon-  
ban az elmúlt évtizedekben gyökeret vert. Nem  
mondható ez el több más adat-csereformátumról,  
és egyéb normatív dokumentumról például az EAC-  
ról sem [1]. A mizériáról részletesebben I.: [14] és  
[15].

<sup>7</sup> A kitüntetett névalak és a deskriptor fogalmának  
korrekt megkülönböztetése a gyakorlatban még  
nem igazán érvényesül. A két fogalmat többnyire  
azonosnak tekintik, mivel a hagyományos, az onto-  
lógiai megjelenését megelőző informatikai gondol-  
kodásban afféle jó nominalista szellemben nem lát-  
szott értelmes dolognak a fogalmakat önálló dol-  
gokként tételezni. Ez rányomja a bélyegét azokra a  
szabványokra is, amelyekben a dolog fogalma  
megjelenik ugyan (pl. az ISAAR [5], ahol entitásról  
beszélnek), de úgy, hogy nincs tisztázva, jelenthet-  
e fogalmat is? A névtérmodell kialakítását megcél-  
zó FRANAR-dokumentumban [4] azonban már sze-  
repl a fogalmi és a nyelvi szint szétválasztása.

<sup>8</sup> A „műszaki” jelző meglepő lehet, noha magától  
értetődik (mondhattuk volna, hogy „technikai”): hi-  
szen gépek által kezelt rendszerekről van szó, azok  
pedig műszakiak.

- <sup>9</sup> Adatbázisokban ezen a normalizálással lehet segíteni, miáltal a kardinalitások részben 1 : 1, többnyire pedig 1 N lesznek.
- <sup>10</sup> Az 1995-ben alakult Getty Images képügynökség az elmúlt két évtizedben négy jelentős tezauszot tett közzé a weben. Ezek valójában hatalmas földrajzi, képzőművészeti és építészeti, valamint személynév-névterek. A tezauszokat [3] a Getty ma kb. 70 millió vizuális dokumentumának osztályozására használják, de a weben rendelkezésre bocsátották a tezauszok pontos leírásait (segédleteit), az adatbázisukban használt adatszótárt és az adatszere-formátumot annak érdekében, hogy szerződéses ügyfeleik saját névállományait is betölthessék ezekbe a tezauszokba.
- <sup>11</sup> Gyűjteményi rendszerek átfogó tárgyalását l.: [16].
- <sup>12</sup> Ez a keresési lehetőség és alkalmazása impliciten következik minden jobb minőségű metaadat-kezelő rendszerből.
- <sup>13</sup> A terminológia információkereső nyelvekre vonatkozó részét részletesen tárgyalja [12].
- <sup>14</sup> A másodlagos vagy metaadatoknak semmi közük a nyílt bibliográfiai adatokon belül megkülönböztetett alapadatokhoz (cím, szerző, oldalszám stb.) és másodlagos bibliográfiai adatokhoz (ISBN, hordozó, felvétel dátuma stb.). L.: <http://openbiblio.net/principles/hu/>.
- <sup>15</sup> A két főtypus közötti különbségekről l.: [14][16].
- <sup>16</sup> A besorolási adatokat illetően egyrészt l. a nemzetközi bibliográfiai [6] és levéltári szabványt [5], továbbá a MARC21 adatszere-formátumot [10] és a tulajdonnevekre vonatkozó levéltári adatszere-formátumot [1]. Az utóbbiban a „besorolási adat” elnevezést nem használják, de angol változatában az ennek megfelelő „authority data” kifejezés szerepel.
- <sup>17</sup> A kitüntetett névalakot minden besorolási szabvány [4], [5] tárgyalja, de a fogalmi szintű azonosítással való kapcsolatában a lényeges dokumentum a [2].
- <sup>18</sup> A deszkriptorokat kiemelten tárgyalják a tezauszszabványok [6], [7], [8], [10], továbbá a MARC21 besorolási adatszere-formátum [9].
- <sup>19</sup> A nemdeszkriptorok szerepét, önálló névrekordként való alkalmazásuk szükségességét részletesen tárgyalja [14].
- <sup>20</sup> A „formális” vagy „formai” minősítés félreérthetősége miatt vitatott, mivel azt a benyomást kelti, hogy formalizált adatokról van szó, holott csak a „tartalmi” (a tartalmat azonosító) adatok ellentétére lenne hivatott utalni. Ettől függetlenül, a dokumentumot nem tartalmi értelemben, hanem a dokumentum bibliográfiai leírásában (levéltári terminológiával a levéltári anyagok leírásában) azonosító adatok kérdése a vonatkozó bibliográfiai, levéltári és múzeumi szabványokban triviális.
- <sup>21</sup> A tárgyszavakat a könyvtári szakirodalom hagyományosan tárgyalja, a „topical term” kifejezés a MARC21 terminológiájához tartozik [9].
- <sup>22</sup> Köznapi nyelven nemes egyszerűséggel csak „kódnak” nevezik ezeket a mesterséges nyelven megfogalmazott metaadatokat, holott a „kód” magát az egész nyelvet jelenti (l.: [8]).
- <sup>23</sup> A vezérlőadatok kérdésénél tudomásom szerint módszeresen nem tárgyalja a dokumentum, de létük nemcsak minden adatszere-formátumból, hanem minden rendszermegvalósításból triviálisan következik.
- <sup>24</sup> Ez a keresési lehetőség és alkalmazása impliciten következik minden jobb minőségű metaadat-kezelő rendszerből.
- <sup>25</sup> A „szabad tárgyszó” fogalmának ellentmondásosságát részletesen tárgyalja [11]. Lényege, hogy a tárgyszó mindig szabványosított szó, ezért a „szabad tárgyszó” elvileg azt jelenti, hogy „nem szabványosított szabványosított szó”.
- <sup>26</sup> A névtéradatokat módszeresen, legalábbis az itt tárgyalt ontológikus szemlélet alapján, tudomásom szerint más dokumentumban még nem tárgyalták. Minden helyreigazítást háláson fogadok!
- <sup>27</sup> E modell az alapja például a Getty-féle, a weben rendelkezésre bocsátott táblázatoknak is (5.0 Addendum Z: Vocabulary coordination system data dictionary: draft November 2003) [http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/guidelines/tgn\\_5\\_0\\_addendum\\_z\\_data\\_dict.pdf](http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/guidelines/tgn_5_0_addendum_z_data_dict.pdf) [3].
- <sup>28</sup> Négy tezauszról van szó: Művészeti és építészeti, Kulturális tárgyak (műalkotások), Földrajzi és Művészek életrajzi tezauszja [3].
- <sup>29</sup> L. például a Győr névcikket a Földrajzi tezauszban: [http://www.getty.edu/vow/TGNFullDisplay?find=Gy%C5%91r&place=&nation=&prev\\_page=1&english=Y&subjectid=7010542](http://www.getty.edu/vow/TGNFullDisplay?find=Gy%C5%91r&place=&nation=&prev_page=1&english=Y&subjectid=7010542)

## Irodalom

- [1] EAC-CPF Encoded Archival Context. Corporate Bodies, Persons, and Families: Tag library. Elements. Society of American Archivist. Staatsbibliothek zu Berlin. [Kezelő: National Archives and Records Administration] 2010. <http://www3.iath.virginia.edu/eac/cpf/tagLibrary/cpfTagLibrary.html#d1e822>
- [2] Definition of the CIDOC Conceptual Reference Model. – Produced by the ICOM/CIDOC ; Documentation Standards Group, Continued by the CIDOC CRM Special Interest Group. Version 5.0.4. November 2011. – CRM Special Interest

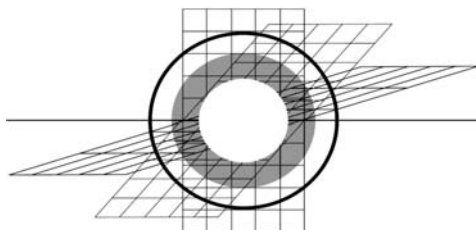


- Group, 2011. <[http://www.cidoc-crm.org/docs/cidoc\\_crm\\_version\\_5.0.4.pdf](http://www.cidoc-crm.org/docs/cidoc_crm_version_5.0.4.pdf)>
- [3] Getty Vocabularies. Search tools & databases. The Getty Research Institute, Los Angeles, 2010–<<http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/>>
- [4] IFLA. Functional Requirements for Authority Data. A Conceptual Model. IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). Draft. 2007. 04. 01. <<http://www.ifla.org.sg/VII/d4/FRANAR-Conceptual-Model-2ndReview.pdf>> <[http://archive.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr\\_current\\_toc.htm](http://archive.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr_current_toc.htm)>
- [5] ISAAR (CPF) : International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families. Second ed., International Council on Archives. ICA Committee on Descriptive Standards, Canberra, 2004. <[http://bfl.archivportal.hu/id-1037-isaar\\_cpf\\_szervezetek\\_testuletek.html#521](http://bfl.archivportal.hu/id-1037-isaar_cpf_szervezetek_testuletek.html#521)>
- [6] ISBD : International standard bibliographic description / recommended by the ISBD Review Group ; approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. – Consolidated ed. – Berlin ; München : De Gruyter Saur, 2011. – xvii, 284 p. ; 25 cm. – (IFLA series on bibliographic control ; vol. 44). – ISBN 978-3-11-026379-4
- [7] ISO 2788–1986 ; Documentation – Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri
- [8] ISO 5964–1985 ; Documentation – Guidelines for the establishment and development of multilingual thesauri
- [9] ISO 25964–2011 ; Information and documentation – Thesauri and interoperability with other vocabularies
- [10] MARC21 Format for authority data. [Washington], Library of Congress. Network Development and MARC Standards Office; Cataloging Distribution Service. 1999 Ed., Update No. 1 (October 2001) through Update No. 9 (October 2008). Washinton, Library of Congress, Network Development and MARC Standards Office. <<http://www.loc.gov/marc/authority/ecadhome.html>>
- [11] MSZ 3418–87 ; Magyar nyelvű információkereső tezauszok. Szerkezete, részei és formái
- [12] UNGVÁRY Rudolf: Az információkeresés szavai. = TMT, 50. köt. 12. sz. 2003. p. 1–27. <[http://tmt.omikk.bme.hu/show\\_news.html?id=3451&issue\\_id=446](http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3451&issue_id=446)>
- [13] UNGVÁRY Rudolf: A kategóriák rendszere. – A szavak hálójában projekt tanulmánya. 2003. [kézirat] <<http://ontologia.hu/document/paper/>>
- [14] UNGVÁRY Rudolf: MARC21/HUNMARC. A besorolási adatok adatsere-formátuma. Főbb jellemzők, fejlődés és problémák. = Könyvtári Figyelő, 20. (56.) köt. 1. sz. 2010. p. 4–70. <<http://ki.oszk.hu/kfi/2010/10/marc21hunmarc-a-besorolasi-adatok-metaadat-formatuma-fobb-jellemzok-fejlodes-es-problemak/>>
- [15] UNGVÁRY Rudolf: A MARC formátum és a nemdeszkriptorok. = TMT, 57. köt. 3. sz. 2010. p. 4–19. <[http://tmt.omikk.bme.hu/show\\_news.html?id=5301&issue\\_id=513](http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5301&issue_id=513)>
- [16] UNGVÁRY Rudolf: Metaadatok összehasonlító vizsgálata gyűjteményi rendszerekben. = TMT, 58. köt. 6. sz. 2011. <[http://tmt.omikk.bme.hu/login.html?initreq=%2Fshow\\_news.html%3Fissue\\_id%3D527%26id%3D5505](http://tmt.omikk.bme.hu/login.html?initreq=%2Fshow_news.html%3Fissue_id%3D527%26id%3D5505)>
- [17] UNGVÁRY Rudolf: A szemantikai relációk, 2011 [kézirat, előkészületben].

Beérkezett: 2012. I. 26-án.



**Ungváry Rudolf**  
informatikus mérnök.  
E-mail: [ungvary@hungary.com](mailto:ungvary@hungary.com)



Ayris, Paul

## A könyvtári szolgáltatások fejlesztése Európában – változások idején\*

*E cikk célja, hogy bemutassa, mit tehetnek a felsőoktatási és nemzeti könyvtárak annak érdekében, hogy a gazdasági nehézségek közepette továbbra is szolgáltatthassanak és biztosítsák a könyvtári infrastruktúrát. Bemutat néhány rendelkezésre álló módszert és lehetőséget, és úgy véli, hogy soha nem okos dolog egy jó kis válságot kihagyni, mert minden fenyegetés valójában lehetőségeket rejt.*

### A körülmények

A 2011. év nem volt kellemes időszak az európai költségvetések szempontjából, és a jelen cikk írásának időpontjában az eurózána országai újabb zűrzavarral szembesülnek.<sup>1</sup> Az európai társadalmi változások kihatnak az egyetemek finanszírozására, és – legalábbis az Egyesült Királyságban – az egyetemi könyvtárak azt tapasztalják, hogy megnyirbálják rendszeres finanszírozásukat. A könyvtár, ahol dolgozom, három költségvetési év alatt 13%-os csökkentést élt át, miközben elvárták tőle, hogy minden egyes évben növelje hatékonyságát. Milyen perspektívái vannak a könyvtáraknak ilyen helyzetekben, hogy továbbra is nyújtani tudják azokat a szolgáltatásaikat, amelyekkel az oktatást, a tanulást és a kutatást támogatják?

### Gazdaságos, közös közbeszerzések

A könyvtárak előtt nyitva álló egyik lehetőség, hogy a tartalmat konzorciális közbeszerzés keretében vásárolják meg – e mögött az az érv rejlik, hogy akkor lehet megtakarítást elérni, ha sok könyvtár együtt ül le a tárgyalóasztal mellé. Az Egyesült Királyságban minden egyetemet érintő, úgynevezett Big Dealről („nagy üzletről”, voltaképpen – és némileg leegyszerűsítve – a folyóiratcsomagok több évre szóló kedvezményes beszerzéséről) a JISC (Joint Information Systems Committee) Collections tárgyal az egyetemek megbízásából. 2010–2011-ben a JISC Collections 50 millió font értékű megtakarítást ért el a brit egyetemek javára.<sup>2</sup> A pénzügyi válság idején kemény tárgyalások várhatók minden szállítóval. A jelenlegi megoldásnál a tagok helyett a JISC Collections tárgyal, majd megkérdezi tőlük, hogy elfogadják-e a kialakított üzleti ajánlatot, „beszállnak-e” vagy sem (ezt hívják

„opt-in” modellnek). Ez a tárgyalási módszer egyáltalán nem egyszerű, mivel a közbeszerzést végző csoportnak (a tárgyalás idején) még fogalma sincs arról, hogy végül hány könyvtár fog csatlakozni. Emiatt nagy kihívást jelent, hogy a könyvtárak számára a lehető legjutányosabb ajánlatot szerezék meg. Ugyanakkor ez a modell tükrözi a brit egyetemek autonómiáját, hiszen a kiadásokról ők maguk hozzák meg a végső döntést.

A „nagy üzletekkel” kapcsolatban jelenleg nem maga a modell jelent kihívást, hanem az az összeg, amelyet ezekért felszámolnak.<sup>3</sup> A „nagy üzlet” előnyei nyilvánvalóak:

- Az olvasók nagy mennyiségű tudományos dokumentumhoz férhetnek hozzá az íróasztalukról – a felsőoktatásban és kutatásban dolgozók minden bizonnyal nem panaszkodnak, ha ilyen lehetőséget kapnak.
- A könyvtárak szívesen fogadják ezt a modellt, mert kiterjedtebb hozzáférést tesz lehetővé, és a kis könyvtárak különösen jól járnak, mivel sok olyan címhez jutnak hozzá, amelyeket korábban nem engedhettek meg maguknak.
- A nagy kiadók azért kedvelik ezt a megoldást, mert csökkenti a vevők lemorzsolódását, további bevételt eredményez az e-díjakból, és a könyvtárakat több éves megállapodásokba „zárja be”, amelyekbe az éves árnövekedés már be is épül.

\* A dolgozatnak ez a lényeges része már szerepelt abban az előadásban, amelyre az EISZ-konzorcium tagjainak 10. jubileumi értekezletén, 2011. december 2-án, Budapesten került sor, ugyanakkor épít arra a korábbi előadásra, amely 2011. november 14–15-én hangzott el a 20. „Felsőoktatási könyvtárak és pénzügyi válság – túlélési stratégiák” című pánhellén felsőoktatási könyvtári konferencián. Mindkét előadás elérhető az UCL Discovery szolgáltatás keretében.

2008-ban a JISC folyóiratokkal foglalkozó munkacsoportja megbízta az *Evidence Base* céget, hogy értékelje és vesse össze a NESLi2 (= az angol „EISZ” – A ford. megj.) „nagy üzleteit” a címenkénti beszerzéssel. Azt tapasztalták, hogy ezek a megállapodások nemcsak hogy jutányosak abban a tekintetben, hogy korábban elő nem fizetett címeteket is erősen használtak, hanem az így beszerzett folyóiratcsomagok elérése, úgy tűnik, ténylegesen ösztönözte a használatot.

Felmerülnek azonban hátrányok is. Egy „nagy üzletnél” a könyvtárak nem tudják szabadon alakítani gyűjteményüket, kevésbé rugalmasan tudnak reagálni a költségvetési megszorításokra is:

„Nagy-Britanniában a felsőoktatási könyvtárakban a tartalomra fordított összegek 65%-át folyóiratokra költik – tíz évvel ezelőtt ez csak kevéssel haladta meg az összegek felét.” (*Economist*, 2011. május 26.)

A folyóiratcsomagokban van olyan tartalom, amelyet nem is használnak, és vannak olyan folyóiratok, amelyek értékesebbek a többiekénél. A kis folyóirat-kiadók és könyvkiadók számára gondot okoz, hogy ebben a környezetben fenntartsák eladásukat, ez viszont megnöveli néhány nagy kiadó piaci erejét.

Egy, más üzleti modellel foglalkozó felmérésben a JISC Collections ügyvezetője, *Lorraine Estelle* arra a következtetésre jutott, hogy jelenleg nincs olyan modell, amely kihívást jelentene a „nagy üzlet” dominanciája számára. A folyóiratok magas ára annak a következménye, hogy évente egyre több cikket publikálnak, a piacon nincs verseny, továbbá, hogy a piac erős. A felsőoktatási közösség mindenképpen szembesül ezekkel a problémákkal, tekintet nélkül arra, hogy milyen üzleti modellt választ.

### **Innováció együttműködés révén**

A takarékoság egyik módszere, amikor közös vásárlások révén csökkentik a költségeket. Egy másik módszer a szolgáltatások támogatására olyan újítások bevezetése, amelyeket együttműködő partnerek alakítottak ki, és amelyekben a fejlesztési költségeket a tagok közösen viselik. Az ilyen fejlesztésekre jó példa a DART-Europe portál, amely az európai nyílt hozzáférésű tudományos disszertációkhoz enged hozzáférést. A cikk írásakor a portál 254 641 teljes szövegű tudományos disszertációt indexelt, amelyek 20 európai

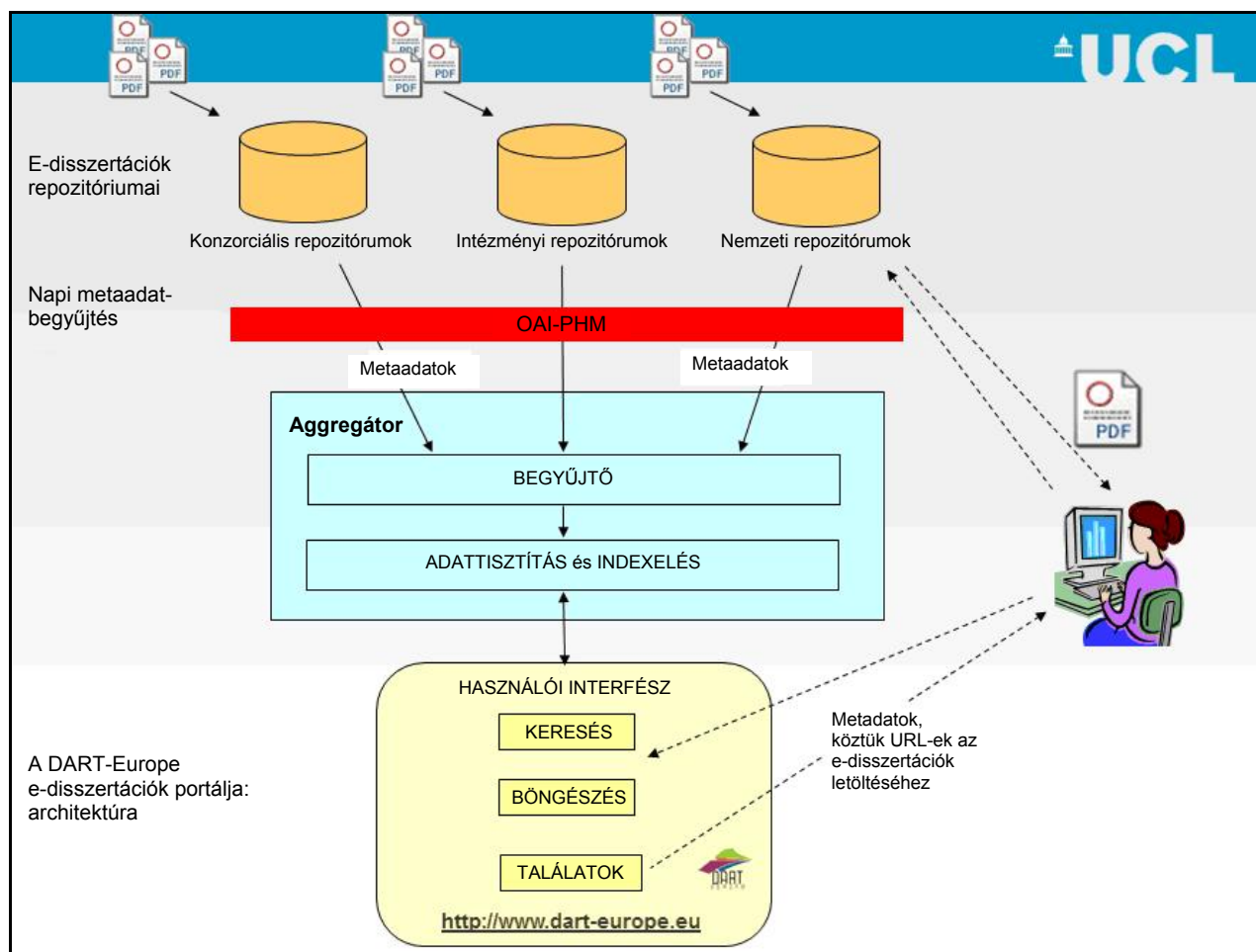
ország 379 egyeteméről származtak. A portált a *University College London* üzemelteti a *LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche)* tagjainak megbízásából. Ez a partneri együttműködés 2005-ben indult.

2011 nyarán jelent meg az *ERAC (European Research Area Committee = Európai Kutatási Terület Bizottsága)* új jelentése „A nyílt hozzáféréssel és megőrzéssel kapcsolatos országos koncepciók. Az Európai Kutatási Terület Bizottságában végzett felmérés elemzése”.<sup>4</sup> Ez a dokumentum páneurópai helyzetképet ad a nyílt hozzáférés és a digitális megőrzés kérdésköréről, az ERAC tagjai és megfigyelők számára 2010-ben megküldött kérdőívre adott válaszok alapján. A bizottság 2010. december 21. és 2011. március 11. között 29 választ kapott; 25 EU-tag válaszolt (Bulgária és Magyarország nem), továbbá négy ERAC-megfigyelő (Izland, Montenegró, Norvégia és Svájc). A nyílt hozzáférést tekintve a jelentés megjegyzi, hogy jelentős munkát végeztek el a tudományos disszertációkkal kapcsolatban. A DART-Europe portált a jelentés elismeréssel illeti, és az 1.4.2 és 1.5.5 fejezetben kifejezetten mint a jól bevált gyakorlat modelljére hivatkozik rá.

Hogyan zajlott ez a munka, és milyen üzleti modellre épít ez a fejlesztés?

A szolgáltatást támogató architektúrát az 1. ábra mutatja be. A szolgáltatásnak lényegében három rétege van: egy tárolási réteg (l. az ábra tetején; ezek rendszerint intézményeken alapuló repozitóriumok), egy begyűjtő réteg és egy olyan szolgáltatás, amely egységesíti az adatokat (ez az UCL-nél van elhelyezve), továbbá egy nyilvános portál (szintén az UCL-nél). Csak a metaadatokat gyűjtik be, a disszertáció teljes szövegét nem. A teljes szöveg a helyi szerveren marad, a metaadatok erre mutatnak az UCL-nél működő portálról.

Nagyon fontos, hogy a szolgáltatást partneri együttműködés és üzleti modell erősíti, és nagyrészt ez a kulcsa a modellek sikerességének. A partnerségen alapuló modell a négyszáznál több LIBER-tagra épít.<sup>5</sup> A DART-Europe portál partnerei a LIBER tagjai lehetnek. A metaadatok beszolgáltatásáért a DART-Europe portál számára nem kell díjat fizetni. A LIBER-tagsággal jár – többek között – az a kedvezmény, hogy a tagok ingyen csatlakozhatnak a DART-Europe partneri együttműködéshez. Minden partner aláírhatja a partnerségi megállapodást<sup>6</sup>, amely felvázolja azokat az alapel-



1. ábra A DART-Europe architektúrája

veket és értékeket, amelyeket a partnerek magukénak vallanak. Az első két alapelv arról szól, hogy hogyan szolgáltatják a partnerek a metaadatokat a portál számára:

- A DART-Europe ösztönzi az európai e-disszertációk megalkotását, felderítését és használatát, és központi portált működtet az e-disszertációk összegyűjtése és elérése céljából.
- Az európai könyvtárakat és konzorciumokat arra biztatják, hogy szolgáltatassanak adatokat a DART-Europe portál számára. Az adatszolgáltatók mint közreműködők maguk határozzák meg az adatszolgáltatás feltételeit.

Az üzleti modellt a partneri megállapodás harmadik alapelve tartalmazza:

A DART-Europe szívesen fogadja a partnerek anyagi hozzájárulását, amellyel az e-disszertációk kezelését, felderítését, használhatóságát és megőrzését támogatják, illetve a DART-Europe rövid és hosszú távú céljait mozdítják elő.

Mindez azt jelenti, hogy a portál működtetésének és fejlesztésének költségeit az UCL állja, a metaadatok szolgáltatásának költségeit a portál számára pedig az egyes partnerek fedezik, mégpedig rendszerint „természetben”, azaz feldolgozó részlegeik munkájával. A LIBER nem biztosít keresztfinanszírozást a portál fenntartásához. Tagdíja ugyanis nem arra szolgál, hogy a LIBER szolgáltatásait támogassa; ezeket a szolgáltatásokat úgy alakítják ki, hogy önfenntartók legyenek. A portál fejlesztését jelenleg az UCL finanszírozza saját IT-fejlesztési programjának részeként. Ez szokatlan üzleti modell, és nem világos, hogy adaptálható-e más szolgáltatásokra is. Ami viszont indokolja a partnerek elkötelezettségét a szolgáltatás fenntartása és fejlesztése iránt, az az, hogy az európai tudományos disszertációkhoz való hozzáférés milyen nagy hatással van magukra a szolgáltatás használóira.

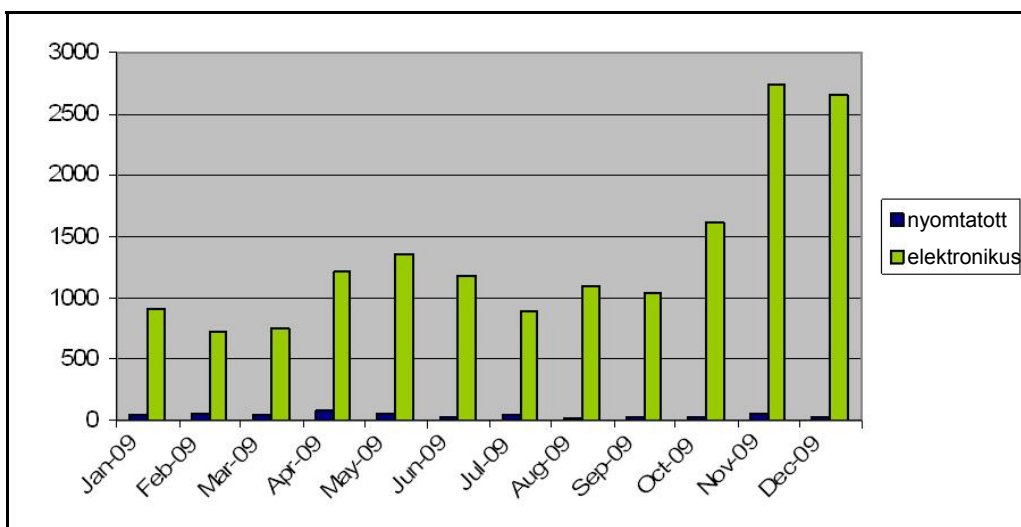
A 2. ábra egy összehasonlító vizsgálat eredményeit mutatja be, amelyet a *Dublin City University*-n, a DART-Europe egyik partnerénél végeztek a könyvtárban tárolt papíralapú disszertációk és az intézményi repozitóriumban őrzött digitális disszertációk használatáról.<sup>7</sup>

A nyomtatott dokumentumok kölcsönzésére vonatkozó számok a könyvtárban őrzött valamennyi nyomtatott dokumentumot tartalmazzák (közel 30 év termését). Az e-disszertációk letöltése csak azokra a disszertációkra vonatkozik, amelyeket az intézményi repozitóriumba beadtak (alig két év alatt). A számok magukért beszélnek. 2009-ben

518 nyomtatott disszertációt vettek kézbe, szemben az e-disszertációknál regisztrált 16 212 látogatói alkalommal. A statisztikai adatokból levonható következtetéseket megerősítik azok az észrevételek, amelyeket a DART-Europe e-mail címére küldenek a szolgáltatás használói. Véletlenszerűen válasszunk ki egyet:

„Nagyra tartom ezt a projektet, nagyszerű dolog, hogy ilyen sok dokumentumhoz hozzá tudunk férni.” (Sebastian, Franciaország)

A 3. ábra a DART-Europe portál növekedési adatait mutatja.



2. ábra A nyomtatott és digitális disszertációk használata, Dublin City University, 2009.

	2011. szeptember	2010. szeptember	+ / -
Rekordok száma	220 203	176 189	+ 44 014
Egyetemek	356	296	+ 60
Közreműködők	78	53	+ 25
Országok	20	18	+ 2
Nyelvek	31	30	+ 1

3. ábra A DART-Europe portál növekedése és a 20 részt vevő ország

A legnépszerűbb országok, amelyekből a DART-Europe portált felkeresték (4. ábra):

Rangsor	Ország	Látogatások száma
1	Németország	30 912
2	Görögország	19 456
3	Spanyolország	15 442
4	Franciaország	15 079
5	Egyesült Királyság	13 735
6	Lengyelország	13 228
7	Egyesült Államok	11 076
8	Litvánia	10 059
9	Olaszország	6 895
10	India	5 383
11	Irán	4 789
12	Portugália	4 280
13	Magyarország	3 648
14	Algéria	3 187
15	Szerbia	3 162
16	Kanada	2 999
17	Svédország	2 846
18	Finnország	2 708
19	Belgium	2 637
20	Törökország	2 523

4. ábra A DART-Europe portál látogatóinak hovatartozása 2010. szeptember és 2011. szeptember között

A DART-Europe portál sikere azt mutatja, hogy újszerű módszerekkel, együttműködés révén meg lehet növelni a végfelhasználóknak nyújtott szolgáltatások értékét, javítani lehet a felhasználóknak a szolgáltatásról alkotott benyomását. A siker kulcsa a partnerségi modell, amely erősíti a konzorciumot, és az a közös szándék, hogy az európai egyetemekről származó tudományos disszertációk a lehető legnagyobb mértékben láthatóvá váljanak a hálózati környezetben.

### Közös katalogizálás: az új generáció

2011-ben sok tevékenység zajlott az RLUK, hivatalos nevén a *Research Libraries UK (Brit Tudományos Könyvtárak)* konzorcium keretében.<sup>8</sup> A *Research Information Network (RIN)* 2009-es je-

lentése, melynek címe „Katalógusok létrehozása: bibliográfiai rekordok a hálózatok világában”<sup>9</sup> volt, azt állapította meg, hogy jelenleg mind a könyvek, mind a folyóiratok bibliográfiai adatainak előállítására és terjesztésére irányuló munkálatokban előfordulnak a kezdeményezések között átfedések, hiányok a rendelkezésre álló adatokat tekintve, és elmulasztott lehetőségek nemkülönben. ... Jelentős előnyökkel járna, ha sikerülne elérni, hogy a könyvtárak és az ellátási lánc más intézményei még inkább hálózati szinten működjenek.

Az RLUK jelentése, amelyet 2011 decemberében az RLUK-tagok londoni összejövetelén mutattak be, és amelyet jelenleg tovább tanulmányoz az RLUK vezető testülete, az RIN következtetéseit használta fel kiindulópontnak az RLUK-könyvtárakban folyó katalogizálási tevékenységek és szolgáltatások széles körű áttekintéséhez. A jelentés, amelynek munkabizottságában a megítélt elnöki tisztelet betölthettem, azt ajánlja, hogy az RLUK metaadatait nyílt hozzáférésű adatként bocsássák ki, és az RLUK alakítson ki határozottabb álláspontot a kapcsolt adatokról (Linked Data); ezzel a megoldással ugyanis a strukturált adatok összekapcsolhatók lennének a weben.

Ha sor kerülne ezekre a változásokra, az a könyvtári katalógust teljességgel újra pozícionálhatná, már ami kapcsolatát illeti a web szélesebb összefüggéseivel, és azoknak a linkeknek a közösségi hálózatával, amelyeket a web képvisel. E fejlemények megfontolásának a mozgató rugói a következők:

- Költségmegtakarítási lehetőség az RLUK-tagok számára.
- Jobb szolgáltatások a felhasználóknak.

A jelentés megállapította, hogy a legjobb az lenne, ha mind a helyi, mind a központi rendszerek menedzselését számítástechnológiai alapú megoldásokkal végeznék. Ez érintené:

- a helyi könyvtári menedzsment-funkciókat,
- a metaadatok központilag megosztott katalógusát (közösségi zóna).

Foglalkozni kell a metaadatok kérdéseivel. Ugyanazon tételről a rekordok megduplázása helyett következetesen mesterrekordot kell létrehozni

Az RLUK adatbázisait (a nyilvános hozzáférésre szolgáló COPAC-ot<sup>10</sup> és a rekord-visszakeresési szolgáltatást a meglévő katalógusrekordok átvételéhez) újra kell gondolni a web szélesebb kontextusában. Lefedésüket ki kell bővíteni az új médiatí-

pusokkal (blogok, wikik, nyílt hozzáférésű tartalom, e-könyvek). Egy valóban közös katalógizálási szolgáltatás csökkentené a helyi könyvtári menedzsment-rendszerek terhelését, következésképpen újra meghatározná, hogyan is működnek a könyvtárak.

A jelentés néhány magas szintű ajánlást is az RLUK elé terjesztett továbbgondolásra:

- Meg kell találni a finanszírozási forrást a brit közös katalógizálási szolgáltatás követelményeinek és megvalósíthatóságának vizsgálatához.
- A JISC-kel közösen kell szponzorálni egy teljes körű költség–haszonelemzést, amely egy átfogó, campusokon túlmutató közös katalógizálási megoldást vizsgálja.

A 2009-es RIN-jelentés fényében és a könyvtárak működését és szolgáltatásait átalakító potenciális hálózati fejleményeket tekintve a jelentés izgalmas és kihívásokkal teli előrelépést kínál a könyvtárak számára, hogy újra elhelyezzék magukat az információs szektoron belül, ami esetleg költségvetési megtakarítást is hozhatna számukra.

### **Az Európai Kutatási Terület (ERA) – a könyvtárak mint az Európai Kutatási Infrastruktúra részei**

A LIBER tevékenységének egyik területe, hogy az EU intézményei körében tudatosítsa az európai tudományos könyvtárakban rejlő lehetőségeket, hogy jelentősebb szerepet tölthessenek be Európa kutatási infrastruktúrájában, és hogy megkapják a szerep betöltéséhez a megfelelő finanszírozást.

A 2011. évi barcelonai LIBER-konferencián *Neelie Kross* EU-biztos elismerően nyilatkozott a LIBER-nek az új európai információs kutatási infrastruktúra létrehozásában betöltött szerepéről. Kitézte azt az ambiciózus célt, hogy 2026-ra az európai kulturális örökség egésze digitális formában legyen elérhető.<sup>11</sup>

A könyvtárak számára az egyik lehetőség, hogy új bevételekre tegyenek szert, az európai projektek megpályázása. Más finanszírozási ügynökségektől eltérően az Európai Bizottság az elkövetkező tíz évben jelentősen növelni szándékozik a kutatások és innováció támogatását. A *Horizon 2020* program (a jelenlegi finanszírozási program, a 7. keretprogram utódja) javasolt költségvetése 86 milliárd eurót tesz ki, ami 46%-os növekedést jelent a most futó programhoz képest.<sup>12</sup>

Ez olyan lecke, amelyet a LIBER igyekszik megtanulni. 420 tagja van Európa minden részéből, és hálózatépítési és együttműködési partnerségek forrásaként működik. A LIBER-nél jelenleg teljes állásban dolgozik egy EU projektekért felelős munkatárs, és 2012 januárjától egy, az EU projektek kommunikációjával foglalkozó szakember. A LIBER jelenlegi projektjeinek portfóliója az utóbbi három évben a nulláról indult. A LIBER most a következő európai projektekben vesz részt:

- **Europeana Travel** – ez a digitalizálási projekt 2011 májusában zárult, és egymillió, utazással, turizmussal és felfedezéssel kapcsolatos digitális objektumot tett elérhetővé az Europeana portálon.<sup>13</sup>
- **Europeana Libraries** – a LIBER eddigi legnagyobb európai uniós finanszírozású projektje (4 millió euró). A projekt eredményeként új aggregátorszolgáltatás jön létre, amely Európa tudományos könyvtárainak metaadatait és teljes szövegeit kumulálja az Europeana szolgáltatásba. 2012-re ötmillió új digitális objektum kerül be az Europeana-ba.<sup>14</sup>
- **APARSEN** – a projekt azzal foglalkozik, hogy Európa-szerte milyen előkészületek zajlanak a digitális tartalmak gondozási feladatainak ellátására. Ez a projekt arra a dokumentumra épít, amelyet a LIBER készített az USA Kékszalg munkacsoportja számára „A digitális tartalmak gazdaságilag fenntartható gondozásáról címmel”.<sup>15</sup>
- **ODE** – Opportunities for Data Exchange (adatcsere-lehetőségek). Ez a projekt azt vizsgálja, hogy Európában milyen előkészületek történnek a kutatási adatok gondozására és újra-felhasználására. A LIBER fogja menedzselni az európai tudományos könyvtárak adatainak bevitelét.<sup>16</sup>
- **Newspapers Online** – ez a projekt 2012 januárjában indul, célja, hogy 29 millió újságoldallal bővítsék az Europeanát.
- **MedOANet** – 2011 decemberében indul, célja a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos politika és stratégia előmozdítása a Földközi-tenger térségében és a szomszédos országokban; a projektindító ülés Athénban lesz 2012 januárjában.
- **AAA** – ez a műszaki projekt – egyebek mellett – a számítógép-hálózatok megnyitását vizsgálja, átlépve az európai határokon, aminek révén a kutatók távolról is elérhetik az anyaintézményükben előfizetett digitális tartalmat.

A LIBER jóváhagyott és előkészítés alatt lévő projektjeinek összességével kapcsolatban a LIBER Alapítvány bevétele 521 597 eurót tesz ki. Ez olyan új bevételt jelent, amely más módon nem

állna a LIBER rendelkezésére. A LIBER azért pályázik ilyen finanszírozásra, mert a tudományos könyvtárakat szeretné beágyazni az európai kutatási infrastruktúrába. Pályázásnál mindig felmerül az a probléma, hogy a teljes költségnek milyen százalékát fizeti az Európai Bizottság. A LIBER csak olyan pályázatokra jelentkezik, amelyek finanszírozása 75-100%-ban megoldott. A LIBER projektjeiben partnerré válhat bármely LIBER-tag; eközben a LIBER tagdíja maximum évi 425 euró.<sup>17</sup>

## A határok előretolása

A LERU (League of European Research Universities = az Európai Kutatóegyetemek Szövetsége)<sup>18</sup> 21, kutatásra orientált csúcsegyetemet tömörít, amelyek mindegyikének közös célja a színvonalas oktatás és a nemzetközi szinten versenyképes kutatás. A LERU 2002-ben alakult, és elkötelezett a következők iránt:

- oktatás, amely tudatában van az emberi megértés határainak,
- új tudás létrehozása alapkutatással, amely a társadalmi innováció legjelentősebb forrása,
- a kutatás széles körű népszerűsítése, lehetőséget adva a tevékenységek új megközelítésére.

A LERU célja, hogy képviselje ezeket az értékeket, befolyásolja az európai politikát, és kölcsönös tapasztalatcsere útján kialakítsa a jól bevált gyakorlatot. A LERU rendszeresen közread olyan dokumentumokat és jelentéseket, amelyek magas szintű politikai állásfoglalásokat tartalmaznak, alapos elemzéseket közölnek, és konkrét ajánlásokat tesznek a politikusok, felsőoktatási intézmények, kutatók és más érintettek számára.

Az egyik terület, ahol a LERU megkezdte tevékenységét, a nyílt hozzáférés. 2009 decemberében Londonban tartották a LERU vezető információs szakembereinek/egyetemi könyvtárigazgatóinak értekezletét az UCL-en. Ezen a találkozón létrehoztak egy munkacsoportot, amelynek az lesz a feladata, hogy alkossa meg a nyílt hozzáférés koncepcióját, gyakorlatát és módszereit tartalmazó dokumentumot (LERU Roadmap towards Open Access). Ezt a dokumentumot (Roadmap) kétszer tárgyalta a LERU rektorhelyettesi értekezlete londoni és párizsi találkozóján, majd az ezzel kapcsolatos deklarációt 2011. június 17-én tették közzé Brüsszelben.

A Roadmap célja, hogy útmutatást adjon arra nézve, hogyan kell meghatározni egy egyetem helyeze-

tét az európai nyílt hozzáférési környezetben. Épít az *Európai Egyetemi Szövetség* nyílt hozzáférési nyilatkozatára<sup>19</sup>, és nemcsak a LERU tagjai, hanem minden európai egyetem számára iránytűként szeretne szolgálni. A Roadmap<sup>20</sup> a következő kérdésekben szolgál eligazítással:

- a nyílt hozzáférés szélesebb összefüggései: nyílt tudományosság és nyílt tudás;
- „zöld út” a nyílt hozzáférés felé – milyen lépéseket kell megtenni;
- a LERU és a nyílt hozzáférés „arany útja”;
- a jól bevált gyakorlat modelljei a Roadmap támogatására;
- előnyök a kutatók, az egyetemek és a társadalom számára.

A kutatók kétféleképpen tehetik nyíltan hozzáférhetővé munkáikat, ezt a két alapvető stratégiát gyakran „arany útnak” és „zöld útnak” nevezik. Akármelyik vagy akár mindkét utat választják is a szerzők, a nyílt hozzáférés elvezethet a kutatási eredmények terjesztési eszközeinek átalakulásához mind a LERU intézményeiben, mind a világ más egyetemein.

A LERU és/vagy más egyetemek létrehozhatnak nyílt hozzáférésű repozitóriumokat, amelyekbe – ha a szerzői jogi engedélyek lehetővé teszik – tagjaik letétbe helyezhetik kutatási eredményeik egy-egy példányát. Ahol már működnek ilyen repozitóriumok, ott továbbfejlesztik azokat. Sok egyetem a „zöld utat” találta követendőnek és hasznosnak ahhoz, hogy kutatási eredményeinek terjesztését jobbá tegye. A világ egyetemeinek webes rangsorában szerepel az intézményi repozitóriumok impaktjának jegyzéke, ebben a LERU-hoz tartozó egyetemek jelentős súllyal jelennek meg. A 2010. júliusi jegyzék azt mutatta, hogy a jegyzékben szereplő tíz legtekintélyesebb európai egyetem közül öt tagja a LERU-nak.<sup>21</sup>

Számos egyetem az „arany utat” támogatja, amelynél az intézményhez kötődő szerzők vagy nyílt hozzáférésű folyóiratokban publikálnak, vagy közlési díjat fizetnek (amelyet a kutatás finanszírozója vagy egy intézményi nyílt hozzáférési alap finanszíroz) azért, hogy cikkük közreadása után nyílt hozzáféréssel legyen elérhető. Van néhány olyan támogató szervezet, mint például a brit *Wellcome Trust*, az osztrák *Tudományos Alap (FWF)* és a holland *Tudományos Kutatási Szervezet (NWO)*, amely ilyen, publikálással összefüggő kifizetéseket finanszíroz. Az „arany út” merész választás, amely talán megváltoztatja a publikálás módját is.



A Roadmap publikálásának hajnalán néhány LERU-tag érdeklődése a nyílt hozzáférésű publikálás „arany útja” felé fordult. Az érdekeltek találkozója 2011 áprilisában Oxfordban volt, ahol számos téma került napirendre. A LERU vezető információs szakembereinek ezt követő ülését az UCL-en tartották Londonban 2011 novemberében. Az egyik tevékenység, amelyről a tanácskozás határozott, egy LERU-munkacsoport létrehozása volt, amely behatóbban foglalkozik majd a nyílt hozzáférés „arany útjával”. A tanácskozás különösen annak vizsgálata iránt mutatott érdeklődést, hogyan tudnának a LERU-egyetemek közösen élni a nyílt hozzáférés „arany útjához” kapcsolódó infrastrukturális lehetőségekkel.

A vezető információs szakemberek elmondták, hogy az OAPEN projekt<sup>22</sup> célja egy fenntartható nyílt hozzáférési modell kialakítása és megvalósítása a humán és társadalomtudományi könyvkiadás számára. Az OAPEN Könyvtár célja, hogy a színvonalas felsőoktatási kutatás jobban látható és felhasználható legyen azáltal, hogy együtt teszi elérhetővé a lektorált nyílt hozzáférésű publikációkat egész Európából. A 2011. november 11-i ülés részletesen foglalkozott *Dr. Frances Pinter* könyvtári konzorciumi üzleti modelljével, amelynek a célja, hogy új üzleti modellt teremtsen a művészeti és humán tudományi monográfiák közreadásához.<sup>23</sup> A LERU munkacsoportja ezt az üzleti modellt is részletesebben megvizsgálja. Arra kíváncsiak, hogy fel tudják-e használni a nyílt hozzáférés „arany útjával” kapcsolatos célok megvalósítására.

## Szerzői jogi reform

A digitális környezetben a könyvtárak, kutatók és oktatók munkájának egyik meghatározó feltételét jelenti a szerzői jog. Mind az egyes tagállamok, mind az EU szintjén a szerzői jogi szabályozás képviseli azt a keretet, amelyben az emberek tevékenykednek. Az Egyesült Királyságban az új koalíciós kormány egy áttekintés elkészítését finanszírozta a brit szerzői jogi rendszerről, az elkészült dokumentum *Ian Hargreaves* professzor nevéhez fűződik.<sup>24</sup> Azt kívánták kideríteni, hogy meg kell-e változtatni az Egyesült Királyság szellemi tulajdonnal kapcsolatos keretrendszerét az innováció és a növekedés érdekében. Az áttekintés a változások mellett tette le a voksot. Ami a személyes célokra történő másolást illeti, a jelentés így fogalmaz:

A magáncélokra történő vagy a szerzői jogi rendelkezéseket nem sértő másolás törvényesnek tekintendő.

Az Egyesült Királyság úgy döntött, hogy nem gyakorol minden, az EU jogi szabályozása által biztosított jogot, amelyek engedélyezik az egyének számára, hogy egy zenemű vagy videó formátumát személyes használatra konvertálják, és a szerzői jog által védett dokumentumot másolatban használják fel. Az Egyesült Királyság azt sem engedélyezi, hogy nagy könyvtárai archiváljanak minden, szerzői jogi védelem alá tartozó digitális dokumentumot, aminek az a következménye, hogy sok minden tönkremegy. Ha az Egyesült Királyság él ezekkel az EU által szankcionált kivételekkel, az fontos kulturális és gazdasági előnyökkel járhat az Egyesült Királyság számára. Ezek együtt segítenek majd jobban megérteni és a nyilvánosság számára elfogadhatóbbá tenni a szerzői jogi rendelkezéseket. Mindezek mellett, változásokra van szükség a szabályozásban, hogy a tudományos és más kutatók felhasználhassák azokat a modern szöveg- és adatbányászati technikákat, amelyeket a szerző jog tilt.

Az áttekintés hasonlóan erőteljesen nyilatkozott az árva művekről:

Az Egyesült Királyság kormányának meg kell kezdenie a jogi szabályozást annak érdekében, hogy a használat céljára felszabaduljon az a hatalmas mennyiségű kincs, amelyet az effektíve hozzá nem férhető, szerzői joggal védett művek – az „árva művek” – képviselnek, amelyekhez gyakorlatilag akadályozva van a hozzáférés, mivel a szerzői jogtulajdonost nem tudják felderíteni. Ez egy olyan lépés, amelynek nincs negatív gazdasági következménye.

A jelentés azt sugallja, hogy ha mindegyik ajánlását elfogadják, erősödik az innovációs ráta és fokozódik a gazdasági növekedés. A jelentés készítői által elvégzett gazdasági hatásvizsgálat amely, – mint a hasonló prognózisok általában –, természetesen meglehetősen bizonytalan képet fest, azt állapította meg, hogy 0,3 és 0,6% közötti értékkel növekedhetne az éves GDP. Az áttekintésben felvázolt módszer idővel azt is eredményezné, hogy a szellemi tulajdonnal kapcsolatos rendelkezések, köztük a szerzői jogi törvény, világosabbá válnának, és legtöbbször ellenkezés nélkül betartanák őket.<sup>25</sup>

Az olyan fejlemények által ösztönözve, mint a Hargreaves-féle áttekintés, az európai tudományos

és nemzeti könyvtárak elkezdtek lobbizni az egész Európát érintő szerzői jogi reform érdekében. 2011-ben magánszponzorálással megalakult az *Információ Határok Nélkül (Information Sans Frontières = ISF)* nevű szervezet.<sup>26</sup> Tagjai között van a brit JISC, a LIBER, az Europeana és az EBLIDA. Az IFLA megfigyelőként tagja az irányító bizottságnak. Az ISF hivatalosan 2011 szeptemberében létesült. Két tisztviselője foglalkozik érdekvépviselettel, egyik az Egyesült Királyságban, a másik Brüsszelben. Az EU intézményeivel működnek együtt a tudósbarát szerzői jogi reformok ügyében, egész Európát tekintve. Az ISF-nek ez az első programja az Európai Bizottság irányelvtervezetével foglalkozik, amely az árva művek bizonyos engedélyezett felhasználását célozza, tekintettel azoknak a közös szabályoknak a létrehozására, amelyek az úgynevezett árva művek digitalizálására és online bemutatására vonatkoznak. Az ISF összeállította azokat az érveket, hogy miért kellene átfogalmazni az irányelvtervezetét. Idővel beigazolódnak majd, hogy kezdeményezésük sikerrel járt-e.

## Következtetések

Milyen következtetések vonhatók le ebből az áttekintésből, amely az európai könyvtárak tevékenységéről szól gazdasági válság idején? A közös közbeszerzés megtakarítással járhat azáltal, hogy több könyvtárat ültet le együtt a tárgyalóasztalhoz. Ily módon többet lehet elérni a rendelkezésre álló erőforrásokkal. A jövőbeni növekedésnek nyilvánvalóan gyümölcsöző területe lehet az együttműködésen alapuló innováció, hasonlóképpen a közös szolgáltatások. A DART-Europe portál 250 ezer disszertációhoz nyújt hozzáférést, és ebben több száz európai egyetem működik sikeresen közre. Az RLUK most kezdi megvizsgálni a behatóbb együttműködés (deep sharing) új modelljeit, a számítási felhőkre alapozva az együttműködéses katalógizálás területén, ami megtakarítást eredményezhetne a tagok számára, és aminek révén elkerülhető lenne a jelenlegi rendszerben rejlő fölösleges energiaráfordítás és átfedések jelentős része. Az európai tudományos könyvtárak számára rendelkezésre állnak új bevételi források, de sok könyvtár számára ez új fejlemény, és még be kellene ágyazódnuk intézményük struktúráiba. Végezetül, a cikk bemutatja, hogy növekedést és fejlődést hozhat a jogi keretek megváltozása, majd ismerteti az Egyesült Királyságban készült Hargreaves-féle áttekintést, továbbá az Információ Határok Nélkül nevű szervezet újszerű tevékeny-

ségét; ez mind-mind azt illusztrálja, hogy igen sok a kiaknázandó lehetőség.

## Irodalom és megjegyzések

- 1 L. <http://www.guardian.co.uk/world/2011/dec/26/euro-crisis-2012-eurozone?INTCMP=SRCH>
- 2 L. <http://www.jisc-collections.ac.uk/Documents/JISC%20Collections%20Annual%20Review%20Full%20Accounts%20version%202011.pdf>
- 3 Erről és a továbbiakról lásd L. ESTELLE, „Big Deals and Alternative Business Models” című előadását, amely elhangzott a LERU-egyetemek vezető tájékoztatói szakembereinek 2011. évi találkozásán <http://www.leru.org/index.php/public/extra/cio-28112011/>
- 4 A jelentés elérhető a következő címen: [http://ec.europa.eu/research/science-society/document\\_library/pdf\\_06/open-access-report-2011\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/open-access-report-2011_en.pdf)
- 5 L. <http://www.libereurope.eu>
- 6 L. <http://www.dart-europe.eu/About/info.php>
- 7 L. HILL, R. – MOYLE, M. (2010) <http://discovery.ucl.ac.uk/19955>
- 8 L. <http://www.rluk.ac.uk>
- 9 L. <http://www.rin.ac.uk/our-work/using-and-accessing-information-resources/creating-catalogues-bibliographic-records-network>
- 10 L. <http://www.copac.ac.uk>
- 11 Elérhető a YouTube-on [www.youtube.com/watch?v=GIU14-3hYto](http://www.youtube.com/watch?v=GIU14-3hYto)
- 12 L. [http://www.ucl.ac.uk/news/staff/staff-news/05122011-mbrowne?dm\\_i=UAA,NDYU,3YRLM9,1W32P,1](http://www.ucl.ac.uk/news/staff/staff-news/05122011-mbrowne?dm_i=UAA,NDYU,3YRLM9,1W32P,1), ahol Michael BROWNE (az UCL Kutatási és Fejlesztési Irodájának vezetője) elemzi az egyetemeknek nyújtott európai finanszírozás fontosságát
- 13 L. <http://europeanatravel.eu/>
- 14 L. <http://www.europeana-libraries.eu/>
- 15 L. <http://brtf.sdsc.edu/>
- 16 L. <http://www.d-nb.de/eng/wir/projekte/ode.htm>
- 17 A LIBER európai uniós projektjeiről I. még P. AYRIS: „Establishing the Library Landscape in Europe: LIBER’s Portfolio of EU projects” LIBER Quarterly, 21. köt. 1. sz. 2011.
- 18 <http://www.leru.org>
- 19 <http://www.eua.be/eua-work-and-policy-area/research-and-innovation/Open-Access.aspx>
- 20 A Roadmap elérhető itt: [http://www.leru.org/files/publications/LERU\\_AP8\\_Open\\_Access.pdf](http://www.leru.org/files/publications/LERU_AP8_Open_Access.pdf)
- 21 L. [http://www.webometrics.info/top100\\_continent.asp?cont=europe](http://www.webometrics.info/top100_continent.asp?cont=europe)

- <sup>22</sup> L. <http://www.oapen.org/home>  
<sup>23</sup> L. <http://www.youtube.com/watch?v=niyYVWa2w6w>  
<sup>24</sup> L. <http://www.ipa.gov.uk/ipreview-finalreport.pdf>  
<sup>25</sup> Az ebben a részben szereplő idézetek mindegyike a Vezetői összefoglalóból származik, p. 3–9.  
<sup>26</sup> L. <http://informationsansfrontieres.eu/>



**Paul Ayris**  
a University College London  
könyvtárának igazgatója  
és a LIBER elnöke.  
E-mail: [p.ayris@ucl.ac.uk](mailto:p.ayris@ucl.ac.uk)

Beérkezett: 2012. I. 27-én.

Fordította: Hegyközi Ilona

---

## Terjed az online kölcsönzés

A frankfurti könyvtár egyike annak a 350 német könyvtárnak, amely csatlakozott az *Onleihe* rendszerhez. Az *Onleihe* lehetővé teszi az intézmények kínálatában lévő könyvek, zenei albumok, hangos- és e-könyvek, továbbá folyóiratok, újságok online kikölcsönzését. Az *Onleihe* projektet 2007-ben indította el az *EKZ-Bibliothekservice* leányvállalata, a *Divibib*. Az áttörés idén következett be, az év végére a csatlakozott intézmények száma elérheti a hatszázat, ami az összes németországi könyvtár egynegyede.

*Jörg Meyer*, a *Divibib* ügyvezető igazgatója elmondta, hogy az online kölcsönzés elterjedésében nagyon fontos katalizátor szerepe lehet az okostelefonoknak és a táblagépeknek. A tavalyi év közepe óta már léteznek iOS-ra, illetve Androidra írt *Onleihe*-alkalmazások is, amelyeket eddig tízezerszer töltöttek le a felhasználók. Az első pár év azonban nagyon nehéz volt, a könyvkiadókkal folytatott tárgyalások csak nehezen haladtak előre. Ennek oka részben az volt, hogy a tartalomszolgáltatóknak nem volt átlátható üzleti modelljük és egységes értékesítési koncepciójuk. Napjainkra viszont mindez megváltozott, az online kölcsönzést már szinte mindegyik folyóirat-, újság- és könyvkiadó támogatja.

Az érdeklődés a rendszer iránt akkor ugrott meg, amikor kiderült, hogy egy átfogó digitális másolásvédelmet használ. A kölcsönzési idő lejártáig a kötetek és az újságok elolvashatók, a zenei albumok meghallgathatók és a filmek megnézhetőek. A kölcsönzési határidő lejártá után azonban erre már nincs lehetőség, így pedig nincs értelme illegális másolatokat készíteni a kikölcsönzött művekről.

A *Divibib* rendkívül sikeres, tavaly 1,7 millió letöltést regisztráltak, és ebben az e-könyvletöltések még nincsenek benne. A letöltések száma éves szinten 60 százalékkal nő. A felhasználók jelenleg 20 000 kötet, hangos- és e-könyv, valamint zenei album közül választhatnak. Az idén a kínálat további 9000 művel bővül. Jelenleg az EKZ 48 millió eurós éves forgalmának még kevesebb, mint öt százalékát teszi ki az online kölcsönzés, azonban három-öt éven belül ez az összeg elérheti a 10 millió eurót.

Felmerülnek olyan hangok, hogy az internetes szolgáltatások elterjedésével véget ér a hagyományos könyvtári korszak. *Meyer* szerint ez nem így van, a könyvtárakra ugyanis, mint közintézményekre, társadalmi okokból mindenképpen szükség van. Sőt, lehet, hogy pár évtized múlva majd éppen azt fogják mondani, hogy az online kölcsönzési lehetőségek biztosították a könyvtárak fennmaradását és túlélését.

/SG.hu Hírlevél, 2012. január 25., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

## Adattármustra. Múzeumok

**A sorozat egyes számaiban független szakemberek értékelik a magyar nyelvű internetes könyvtári szempontból fontos tartalomszolgáltatásait megadott szempontok szerint; ez alkalommal múzeumi információforrásokat. A bírálatok a használók számára fontos kezelőfelülettel, keresőrendszerrel, tartalommal és metaadatokkal foglalkoznak. Az értékelések egyrészt segítséget nyújtanak a rendszerek minél eredményesebb használatához, másrészt felhívják a fejlesztők és karbantartók figyelmét a szolgáltatás hiányosságaira, a jövőbeli minőségi javítások érdekében.**

### Múzeumi Könyvtárak Katalógusa

**Honlap:** <http://muzeumikonnyvtarak.hu>  
**Fenntartó:** Múzeumi Könyvtárak Konzorciuma  
**Értékelés dátuma:** 2011. december 20.  
**Értékelő:** Dávid Adrienne

#### Általános értékelés

A *Múzeumi Könyvtárak Közös Katalógusa* nyolc magyarországi múzeumi könyvtár közös portálja és az interneten elérhető, egységes katalógusa. A szolgáltatás a TÁMOP-3.2.4-09/1/KMR-2010-0024 keretében, uniós forrásból nyert támogatásból valósult meg. A projekt célja az olvasáskultúra fejlesztése, továbbá a könyvtárhasználat népszerűsítése a fiatalok körében.

A pályázaton a *Hadtörténeli Intézet és Múzeum*, a *Ludwig Múzeum*, a *Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum*, a *Magyar Mezőgazdasági Múzeum*, a *Magyar Természettudományi Múzeum*, a *Néprajzi Múzeum*, a *Petőfi Irodalmi Múzeum* és a *Szépművészeti Múzeum* közösen vettek részt. A kivitelezés a *Monguz Kft.* munkája. A munkát összefogó *Múzeumi Könyvtárak Konzorciuma (MUKK)*, – amely szervezet a múzeumi könyvtárak szakmai együttműködésének dinamizálása céljából jött létre – „feje” a *Petőfi Irodalmi Múzeum*. A szolgáltatás nyitott, folyamatosan várja további múzeumi könyvtárak csatlakozását.

Az oldal tesztelése során tapasztalt hiányosságok:

- A legnagyobb probléma az *információhiány*. A felületnek például *nincs súgója*. Ez a funkció tel-

jes mértékben hiányzik, pedig fontos lenne, hogy a felhasználó legalább minimális információkhoz juthasson, különösen a közös kereső használatára vonatkozóan, esetleg néhány mintakereséssel megspékelve. Sehol sem találunk ismertetőt a regisztráció után elérhető funkciókról; arról, hogy egyáltalán miért is van szükség a regisztrációra. Nincs egyértelműen feltüntetve a fenntartó szervezet – ami maga a konzorcium – , illetve annak elérhetősége sem.

- *A böngésző funkció hiánya*. Az adatbázisban kizárólag keresni lehet, holott a böngészés jól jönne azokban az esetekben, amikor a felhasználó nem tudja konkrétan, hogy mit keres.
- *A portál felületének működésével, főként a kereséssel kapcsolatos hiányosságok*. A keresőfunkció első ránézésre nem tűnik megbízhatónak, mert csak a legelső keresés jár biztos eredménnyel. Ennek oka, hogy a találati lista fölött látható „Új keresés”-re kattintva rögtön magára a keresőfelületre jutunk. Bármit is írunk be, nem kapunk találatot, ugyanis a legelső lépés, a preferált gyűjtemény(ek) kiválasztása ebben az esetben elmarad, de arra, hogy ez okozza a problémát, nehezen jön rá az egyszerű felhasználó. Javítani kellene ezt úgy, hogy új keresés indítása esetén automatikusan a megfelelő adatbázis kiválasztásának felületére, vagyis a keresés folyamatának legelső lépcsőfokára jusson el a látogató. Már csak azért is fontos lenne orvosolni ezt a problémát, mert ettől függ a kereső használhatóságának megítélése, ami valójában – ettől az apróságtól eltekintve – nagyszerűen, kifogástalanul működik. A nyelvváltás sem problémamentes (lásd később).
- *Közösségi, webkettes funkciók hiánya*. Nincs vendégkönyv, a felhasználónak nincs visszajelzési lehetősége. Hiányzik a közösségi oldalakon való megosztás lehetősége, ami pedig ma már

alapvető igényként jelentkeznek a felhasználók részéről.

**Összefoglalva:** A Múzeumi Könyvtárak Közös Katalógusa hiánypótló szolgáltatás, amely lehetővé teszi ennek a speciális könyvtári területnek, az elsősorban a vizualitásra épülő múzeumokhoz kötődő szakirodalmi forráskincsnek, a könyveknek, periodikumoknak, kéziratoknak és más egyéb könyvtári anyagoknak az elektronikus lekérdezését egy közös felületen. Az a felismerés hozta létre, hogy a passzív kommunikációra épülő múzeumi könyvtár ideje lejárt, nyitni kell az új, korszerű eszközök irányába. Az ígéretes vállalkozás jelenlegi állapotán, illetve a *Projekt bemutatása* menüpontban olvasható információk alapján világosan látszik, hogy még vannak kiegészítendő, finomításra váró funkciók és feladatok, amelyeknek elvégzése minden bizonnyal meg fog történni a jövőben.

### Részletes értékelés

#### **Felület, használhatóság, segítség**

- A szolgáltatás felülete tetszetős (1. ábra). A szürkés alaptónusú oldalon a részt vevő intézmények váltakozó képei dominálnak. Szép, stílusos és kifejező, jól eltalált lett a *logó*. Viszonylag rövid és áttekinthető a *menü*, amely az oldal alján megismétlődik. Itt megtaláljuk az összes résztvevő, valamint a támogató intézmények és a kivitelező logóit is. Preferált böngésző nincs megadva, azonban míg Mozilla Firefox és Google Chrome böngészőkben a megjelenítés problémamentes, a régebbi Internet Explorer 6.0-t használva az oldal szétesik, középen üres szürke sáv látszik, az intézményi képek egy része nem látható.
- A portál felületén a *nyelvváltás* lehetősége adott. A magyar mellett angol és német nyelvű, valamint – igazán üdvözlendő módon – a *gyengén látók számára akadálymentesített felületre* is válhatunk. Idegen nyelvek esetében kizárólag a menürendszer van lefordítva, a tartalom magyar nyelvű. Picit sötétebbre festi a képet, hogy a felületváltás sajnos nem problémamentes. A rendszer mintha „megjegyezné” az egyszer már megkattintott felületeket, és az újabb oldalakra való átlépéskor teljesen váratlanul és önkényesen vált át ezekre, jeleníti meg a tartalmat a korábban beállított nyelveken. Ide tartozik még, hogy regisztrációkor a használati feltételeket a rendszer kizárólag angolul jeleníti meg: ez már tartalmi rész, ám mégis angol nyelvű az a szöveg, amit azután – itt viszont magyar nyelven kiírva – el kell(ene) fogadnunk, illetve elutasítá-

nunk. Ezt mindenképpen javítani kellene. A *Hírek* és az *Ajánló* oldalain pedig az egyes almenüpon- tok mellett angol nyelven szerepel a kiírás, mi- szerint az adott link új oldalon nyílik meg („Opens New Window”). Véleményem szerint ez az in- formáció fölösleges, nem is kellene feltüntetni.

- Egy komplett menüpont, a *Projekt bemutatása* részletesen foglalkozik a pályázat ismertetésé- vel, a jövőképtől kezdve a célkitűzéseken, a technikai információkon és a célcsoporton át egészen a fejlesztések részletes szakmai tartal- máig. Ebből kiderül, mi minden várható még a mostani állapothoz képest a jövőben. Kiemel- ném, a fentiekben már hangsúlyozott *Súgó* hiá- nyának ellenpontosításaként, hogy a célkitűzések között szerepel *igényszint szerinti felhasználói keresési profil* (egyszerű, összetett és tudomá- nyos keresés) kialakítása, közérthetően kidolgo- zott segítséggel (*help*) támogatva (iskoláskorúak esetében a múzeumpedagógusokkal együttmű- ködvé, oktatással), amely nagyszerű, kivételes és kiemelten hasznos szolgáltatása lesz majd a portálnak. A *Tagintézmények* menüpont részle- tes információkkal szolgál a projektben részt ve- vő könyvtárakról. Egy gazdag ismertetőn túl az intézmények elérhetőségét, és – Google térké- pen megjelölve – az elhelyezkedését is megtalál- juk.
- Van mód *regisztrációra*, ám arról sehonnan sem tudunk informálódni, hogy miért van erre szük- ség, illetve milyen plusz szolgáltatásokat nyújt ez a funkció? Regisztrálás után a visszaigazoló e- mail – az oldalon leírtakkal ellentétben – nem ér- kezett meg. Regisztrált belépéskor meglepetten tapasztaltam, hogy egy komplett feladatkezelő modul kapcsolódik a portálhoz, amelynek funkci- óiról szintén nincs semmi információ. Csak a *Projekt bemutatása* menüpontban olvasottak en- gednek arra következtetni, hogy erre a fentebb már említett „*igényszint szerinti felhasználói ke- resési profil*” kialakításához van – többek között – szükség, de úgy tűnik, közvetlen kapcsolat fel- vételére, üzenetküldésre is mód nyílik majd más felhasználókkal.

#### **Keresőfunkciók, találatok**

- A *Közös kereső* menüpont alatt találjuk meg a WebOPAC keresőfelületét, gyorskereső mező nincs az oldalon. A keresőfelületre jutva első lé- pés annak kiválasztása, hogy melyik intézmény katalógusában kívánunk keresni. Többet is ki le- het jelölni, akár az összeset is kiválaszthatjuk. *Egyszerű*, illetve *összetett keresésre* egyaránt módunk nyílik – annak függvényében, hogy hány keresőmezőt veszünk igénybe, mert bár az oldal-



KEZDŐLAP
PROJEKT BEMUTATÁSA
TAGINTÉZMÉNYEK
KÖZÖS KERESŐ
HÍREK
AJÁNLÓ
E-TANULÁS





## Üdvözljük a Portálon!

**Múzeumi Könyvtárak Közös Katalógusa**  
 A TÁMOP-3.2.4-09/1/KMR-2010-0024 keretében 72 millió forint támogatást nyert uniós forrásból a főváros nyolc múzeumának könyvtára az eddig csak főként a kutatók számára ismert múzeumi könyvtárak anyagának interneten történő kereshetővé tételére. A projekt célja a könyvtárhasználat fiatalok körében történő oktatása, az olvasáskultúra fejlesztésére.  
 Közösen pályázott a könyvtárak fejlesztésére a Petőfi Irodalmi, a Szépművészeti, a Néprajzi, a Természettudományi, a Mezőgazdasági, a Hadtörténeli, a Ludwig és a Kereskedelmi és Vendéglátó Ipari Múzeum. Az eddig főként csak a kutatók számára elérhető, papíron, azaz katalóguscédulákon található könyvészeti adatok digitalizálását és elektronikus szolgáltatását tette lehetővé a pályázat. Az összefogással olyan közös portált, internetes felület jött létre, amelyen mind a nyolc könyvtár digitalizált katalógusa kereshetővé válik 24 órában, bárki számára, ingyenesen.  
 A szolgáltatás nyitott a csatlakozni kívánó múzeumi könyvtárak számára.



## Részvevő intézmények



**Hadtörténeli Intézet és Múzeum**



**Ludwig Múzeum - Kortárs Művészeti Múzeum**



**Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum**



**Magyar Mezőgazdasági Múzeum**



**Magyar Természettudományi Múzeum**



**Néprajzi Múzeum**



**Petőfi Irodalmi Múzeum**



**Szépművészeti Múzeum**

### Bejelentkezés

Képernyőnév

Jelszó

Emlékezzem rám

### Meghívó

**Múzeumi könyvtárak a digitális korban**

A Múzeumi Könyvtárak Konzorciuma 2011. 10. 25-én 10.00-kor tartja a „Múzeumi könyvtárak a digitális korban. A könyvtárhasználói igényeinek hatékonyabb kielégítését célzó szolgáltatás fejlesztések.” című, TÁMOP-3.2.4-09/1/KMR-2010-0024 jelű pályázat zárórendezvényét a Petőfi Irodalmi Múzeumban (Bp. 1053, Károlyi Mihály u. 16.). A rendezvényre minden érdeklődőt várunk.

A rendezvényen bemutatásra kerül nyolc múzeumi könyvtár együttműködésével létrehozott portál és közös katalógus.

1. ábra A szolgáltatás nyitólapja

118

ra lépve alapértelmezetten három mező található, ezek száma tetszés szerint változtatható, bővíthető, illetve szűkíthető – akár egyetlen mezőt is használhatunk. Az OPAC-oknál megszokott *parancsnyelvi keresés* és – mint előbb már említettem – a *böngészés* funkció hiányzik. A választható mezőtípusok: *tárgyszó, cím, szerző, megjelenés éve, helye, kiadó neve, nyelv, dokumentumtípus, információhordozó, lelőhely, gyűjtemény, forrásdokumentum, sorozat címe, ISBN/ISSN*. A mezők közötti kapcsolat kifejezésére alkalmazhatjuk a Boole-operátorokat, legördülő menüből választva ki a megfelelőt. Csonkolást lehet alkalmazni, a keresőkifejezés elején és végén egyaránt. A kis- és nagybetűk között nem tesz különbséget a rendszer, az ékezet nélkül beírt kifejezéseket is többnyire megtalálja, egyedül az „ő” és „ű” betűkkel akad problémája: míg a *szépirodalom* és *szepirodalom* vagy az *ókor* és az *okor* tárgyszavak keresésekor ugyanannyi találatot kapunk az ékezetes és az ékezet nélkül begépelte verziók esetében egyaránt, addig a *népművészet* 1971 tételes listája mellett a *nepművészet*-re nem kapunk találatot, ugyanez a helyzet az *úrkutatás* esetében is: ennek 12 találatával szemben az *urkutatás*-ra keresve nem kapunk eredményt. Előző keresőkérdéseinket a rendszer megőrzi – mindaddig, míg az oldalon tartózkodunk.


- A találati lista megjelenítésébe nincs beleszólásunk: egy oldalon 11 tételt jelenít meg a program, ennek befolyásolására, illetve magas rekordszám esetén a találati halmaz további szűkítésére nincs módunk, pedig ez talán hasznos lenne. Szűkítésre a keresés előtt nyílik alkalmunk, a preferált gyűjtemény kiválasztásával. Ehhez persze tudni kell, hogy pontosan hol szeretnénk keresni – ha nem tudjuk, gondban lehetünk, ezért is lenne (többek közt) szükség a böngészés lehetőségére. A számozott találati oldalakra való ugrásra, illetve azokban előre-hátra, illetve elejére-végére való lépegetésre természetesen van mód. A találatok tulajdonképpen a borítót és a rekordok ún. rövid leírását (részletesebben lásd később) tartalmazzák (2. ábra).


### Tartalom, minőség

- A múzeumi könyvtár egy múzeumi gyűjteményhez kötött ismeretterület könyvtári dokumentumait gyűjti és közvetíti, miközben maga a múzeum többnyire elsősorban a vizualitást preferálja. Egyesíti magában a szakirodalmi műveket, illetve azok tárgyasult hordozói: a könyvek, periodikumok, kéziratok, és a múzeum gyűjtőköréhez kötődő más muzeális dokumentumok gyűjtését,

szolgáltatását. A közös katalógus lehetővé teszi, hogy ezt a speciális ismeretanyagot, a különböző szakterületek múzeumi szakirodalmát egy helyen, egyetlen közös felületen érhesük el és kereshessük.

- Lássuk részletesebben, milyen gazdag ismeret-területet ölel fel a közös kereső segítségével elérhető gyűjteménycsoport: Az országos feladatkörű tudományos szakkönyvtári feladatokat ellátó *HM HIM Hadtörténeti Könyvtár* teljességre törekedve gyűjti a Magyarországon megjelent katonai szakirodalmat. A pályázat keretén belül készült el a könyvtár cédulakatalógusának retrokonverziója. A klasszikus cédulakatalógus digitalizálásával 2011 végére több mint 38 000 rekordra bővül a Hadtörténeti Könyvtár online kereshető állományának mennyisége. Az intézmény saját honlapja szerint azonban jelenleg az online katalógus (Huntéka) csak az 1996-tól beszerzett dokumentumokat tartalmazza. A korábbiak egyelőre továbbra is a cédulakatalógusban érhetők el. A *Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum Könyvtára* fő gyűjtőköre az 1945 utáni magyar és egyetemes művészet, különös tekintettel a kelet-közép-európai régió képzőművészetére. A könyvtár saját weboldala szerint online katalógusa folyamatosan gyarapszik. Nem találtam információt arról, hogy a teljes állomány elérhető-e már az OPAC-ban. A *Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Könyvtárának* – a múzeum gyűjtőkörének megfelelően – feladata a kereskedelmi és vendéglátóipari szakirodalmak gyűjtése. A szakkönyvtári feladatokat ellátó gyűjtemény a két fő terület mellett egy harmadik témakör: a *biztosítás* forrásait is gyűjti. A *Magyar Mezőgazdasági Múzeum agrártörténeti szakkönyvtára* gyűjtőköre a következő tudományterületekre terjed ki: agrártörténet, agrártudomány, erdészet, vadászat, halászat, élelmiszeripar, természettudományok, történettudomány, néprajz, közgazdaságtan, régészet, szociológia, statisztika, agrár-közigazgatás, szakoktatás. A *Magyar Természettudományi Múzeum Könyvtára* múzeumi szakkönyvtár, közel 300 000 dokumentumával az egyik legnagyobb természetrajzi közép-európai könyvgyűjtemény. Gyűjtőköre: általános biológia, állatrendszertan, növényrendszertan, őslénytan, ásványtan, embertan, állat- és növényföldrajz, muzeológia. A *Néprajzi Múzeum Könyvtára* elsősorban a magyar és az egyetemes néprajztudomány, a kulturális antropológia, az etnológia, valamint a határterületek: történettudomány, régészet, szociológia, honismeret, irodalomtudomány szakirodalmát gyűjti, továbbá építi a *Magyar Néprajzi Bibliográfiát*. A *Petőfi*





**Keresési feltételek: Szerző:** Ady Endre  
 [database\_kge; database\_kgy; database\_kka; database\_kry; database\_kko; database\_krj; database\_kte; database\_ska; database\_kku; szemmuveszeti; lmu; neprajzi; tm; mezogazdasagi; vendeglato; hadtori; database]

**Találatok száma:** 1998

Új keresés

<< < 1 2 3 4 5 6 7 8 9 > >>

Könyv  
Borító

Szépművészeti Múzeum

**Cím:** Kajári Gyula kiállítása / kiállítást rend. Pogány Ö. Gábor ; Katalógust összeáll. Bükkhely Gáborné; szöveg Kajári Gyula; idézet Ady Endre

[Részletek →](#)

Könyv  
Borító

Petőfi Irodalmi Múzeum

**Gyártó/Nyomda:** Világosság ny.  
**Kiadás helye:** (Budapest)  
**Megjelenés éve:** [1911].  
**Szerző:** Ady Endre (1877-1919) (diósadi)  
**Cím:** A' özvegy Karnyóné s két szeleburdiak : vígjáték / Csokonai Vitéz Mihály ; Vitéz Mihály ébresztése : Ady Endre verse  
**Kiadó neve:** Nyugat

[Részletek →](#)

Könyv  
Borító

Petőfi Irodalmi Múzeum

**Gyártó/Nyomda:** Világosság ny.  
**Kiadás helye:** [Budapest]  
**Megjelenés éve:** [1911].  
**Szerző:** Csokonai Vitéz Mihály (1773-1805)  
**Cím:** A' özvegy Karnyóné s két szeleburdiak : vígjáték 3 felvonásban / Csokonai Vitéz Mihály ; Vitéz Mihály ébresztése : Ady Endre verse  
**Kiadó neve:** Nyugat

[Részletek →](#)

Könyv  
Borító

Petőfi Irodalmi Múzeum

**Gyártó/Nyomda:** Világosság ny.  
**Kiadás helye:** [Budapest]  
**Megjelenés éve:** [1911].  
**Szerző:** Ady Endre (1877-1919) (diósadi)  
**Cím:** A' özvegy Karnyóné s két szeleburdiak : vígjáték 3 felvonásban / Csokonai Vitéz Mihály ; Vitéz Mihály ébresztése : [vers] / Ady Endre  
**Kiadó neve:** Nyugat

[Részletek →](#)

Könyv  
Borító

Petőfi Irodalmi Múzeum

**Gyártó/Nyomda:** Világosság ny.  
**Kiadás helye:** Budapest  
**Megjelenés éve:** [191?].  
**Szerző:** Ady Endre (1877-1919) (diósadi)  
**Cím:** A' özvegy Karnyóné s két szeleburdiak : vígjáték három felvonásban / Csokonai Vitéz Mihály ; Vitéz Mihály ébresztése / Ady Endre verse  
**Kiadó neve:** Nyugat

[Részletek →](#)

2. ábra Találati lista



Irodalmi Múzeum Könyvtára főként a magyar szépirodalom, valamint az irodalomtörténet és az irodalomtudomány tárgyköréből gyűjti állományát, mégpedig teljességre törekedve. A gyűjtés kiterjed a határon túli magyar irodalomra is, ide értve az emigrációban született munkákat. A Szépművészeti Múzeum Könyvtára a magyar és az egyetemes művészettörténet szakirodalmát gyűjti az ókortól napjainkig, külön előtérbe helyezve a festészet, a szobrászat és a grafika történetét. Az online katalógusban a könyvtár teljes állománya megtalálható.

- Sajnos sehol nem találtam információt az adatbázis méreteire vonatkozóan, hogy pontosan hány tétel található meg a közös katalógusban, továbbá statisztikákhoz sem fér hozzá az egyszerű felhasználó, holott a részt vevő intézmények mindegyike által használt Huntéka integrált könyvtári rendszerben megtalálható és nyilvános a rögzített rekordok száma, valamint a látogatók és a keresések száma is; jó lenne ezeket a funkciókat a közös keresőbe is integrálni. A borítóképek többnyire hiányoznak. A rekordok információtartalma szakmai szempontból kifogástalan. Olykor előfordulnak furcsaságok – talán a megfeleltetés pontatlanságai miatt, de lehet akár tudatos is –, például a rekordok többségénél, a rövid

leírásnál a címezőben a katalóguscédulán szereplő bibliográfiai leírás teljes cím- és szerzőségi közlése szerepel (3. ábra), sőt előfordul olyan eset is, ahol csak a szerzőségi közlés (a szabványos leírási központozással együtt) került bele a címezőbe, teljes megjelenítés esetén viszont már a megfelelő mezőkben vannak az adatok. Másutt a Gyártó/Nyomda adatmezőben a teljes kiadási adatcsoport feltüntetésre került.

- A portál Hírek, Ajánló és E-tanulás (ez utóbbi névválasztását nem értem, hiszen „hagyományos”, nem pedig elektronikus formátumban elérhető múzeumpedagógiai programokat kínál) menüpontjainál feltűnik, hogy ezeken a felületeken egyelőre főként a Petőfi Irodalmi Múzeumhoz köthető tartalmak szerepelnek. Feltehetően ez a helyzet a jövőben változni fog, ami már csak azért is fontos lenne, mert ezek a funkciók sokat tehetnének azért, hogy ne csak a közös könyvtári keresőfelület miatt járjanak ide a felhasználók, hanem mert a részt vevő múzeumokkal kapcsolatos hírekről, az igénybe vehető programokról és egyéb aktualitásokról egy helyen lehet informálódni. A közösségi funkciók kiterjesztésével pedig elérhető lenne, hogy a portál a múzeumi kultúrát kedvelő közönség kedvelt gyülekezőhelyévé válhasson.

Ludwig Múzeum - Kortárs Művészeti Múzeum

Könyv  
Borító

**Rekord leírása:**

▼ Rövid leírás

**Gyártó/Nyomda:** Budapest : Kossuth Nyomda : 1997

**Kiadás helye:** Budapest

**Megjelenés éve:** cop. 1997

**Szerző:** Bárdy Margit (1929-)

**Cím:** Bárdy Margit / [írták] Konok Tamás [et al.] ; (bev.) Beke László ; (kat. terv) Bárdy Margit ; [fotó ... Ruska Judit et al.] ; (ford.) Georg Harmat, David Glyn Pinder, Ágnes Relle

**Kiadó neve:** Petőfi Irodalmi Múzeum

▶ Teljes leírás

▶ MARC leírás

**Példányadatok:**

#	Kölcsönzés lejárt:	Besorolás:	Lelőhely:	Státusz:	Példányazonosító:	Raktári jelzet:
1.	--	nem kölcsönözhető	Ludwig Múzeum	hozzáférhető	02417 10436 1	ME BÁR

3. ábra Rövid leírás  
(A teljes cím és szerzőségi közlés a címezőben szerepel)

**Metaadatok, bibliográfiai információk**

- A portál nemzetközi könyvtári szabványokon (HUNMARC, Z39.50, OAI-PMH) alapuló, a szabványos adatcserét lehetővé tevő WebOPAC. Ezek a tulajdonságai alkalmassá teszik, hogy csatlakozhasson más, akár nemzetközi információs/könyvtári rendszerekhez. Hamarosan a MOKKA is szolgáltatni fogja a bevitt rekordokat.
- A rekordok megjelenítésének háromféle módja van. A rövid leírás a kiadás helyét, a megjelenés évét, szerzőt, címet, a kiadó nevét tünteti fel, továbbá van egy részletek adatmező is. A teljes leírás a következő adatokat tartalmaz(hat)ja: megjelenés éve, fizikai leírás, formai tárgyszó, szerző, tárgyszó, cím, személynév – tárgyi melléklettel, kiadás helye, ETO jelzet, forrásdokumentum, megjegyzések, szerzőségi közlés, párhuzamos cím, raktári szakjelzet, további név, nyelv, kiadó neve, információhordozó, ISBN/ár, testületi szer-

ző, egyéb besorolási cím (4. ábra). Az adatok mennyisége elégséges, nem értem azonban azok sorrendjét (ez a sorrend sem állandó egyébként), például: miért nincs a cím és a szerző legelől, miért nincsenek egy csoportban a megjelenési adatok stb. Valószínűnek tartom, hogy még a teljes leírás sem jeleníti meg egy adott tétel összes rögzített tárgyszavát, mert például az *úrkutatás* – tárgyszó címkével ellátott – keresőszó megjelenített találatainak csak egy részében találtam meg a keresőkifejezésem a rekordok tárgyszó mezőiben. A megjelenítések módjának sora a MARC-leírással egészül ki. Bármelyik megjelenítési módot választjuk is, mindegyiknél vannak példány-, illetve lelőhely-információk is, melyek a következők: *lelőhely, státusz* (hozzáférhető-e?), *gyűjtemény, példányazonosító, raktári jelzet*.

Néprajzi Múzeum

Könyv  
Borító

**Rekord leírása:**

▶ Rövid leírás

▼ Teljes leírás

**Fizikai leírás:** 80 p. : ill. ; 20 cm

**Megjelenés éve:** 1965

**Kiadás:** 3., átdolg. kiad.

**Formai tárgyszó:** kiállítás vezető

**Szerző:** Szilágyi János György

**Tárgyszó:** ókor

**Cím:** Görög-római kiállítás a Szépművészeti Múzeumban

**Kiadás helye:** Budapest

**Megjegyzések:** Fekete-fehér fotókkal.

**Szerzőségi közlés:** Szilágyi János György, Castiglione László

**Raktári szakjel:** A 80.353

**További név:** Castiglione László

**Nyelv:** \*Magyar

**Kiadó neve:** Szépművészeti Múzeum

**ISBN/ár:** : 300,- Ft

**Információhordozó:** nyomtatott anyag

▶ MARC leírás

**Példányadatok:**

#	Kölcsönzés lejárt:	Besorolás:	Lelőhely:	Státusz:	Példányazonosító:	Raktári jelzet:
1.	--	nem kölcsönözhető	NM	hozzáférhető	80.353 840511	A 80.353

4. ábra Rekord teljes leírásának megjelenítése

- Mint arról már többször is szó esett, az összes részt vevő intézmény Huntéka integrált könyvtári rendszert használ, amelyben megtalálható a *Saját OPAC* funkció. Ennek segítségével – egyéni azonosító (vonalkód) használatával – az olvasó a saját, privát felületére léphet be. Itt megtalálja (és módosíthatja) személyes és kölcsönzési adatait, meghosszabbíthatja a kölcsönzést, esetleg előjegyeztethet dokumentumokat, sőt, üzenetet is küldhet a könyvtárosnak. Hasznosnak találnám, ha ezt a funkció a közös katalógusnál is használható volna, vagy esetleg egy lépésben elérhető lenne az adott intézményi OPAC a közös felületről.

### Szépművészeti Múzeum – Antik Gyűjtemény

Honlap: [http://www2.szepmuveszeti.hu/antik\\_gyujtemeny/](http://www2.szepmuveszeti.hu/antik_gyujtemeny/)  
E-mail: [hyperion@szepmuveszeti.hu](mailto:hyperion@szepmuveszeti.hu)  
Fenntartó: Szépművészeti Múzeum  
Értékelés dátuma: 2012. január 1.  
Értékelő: Kőrös Kata

#### Általános értékelés

A Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye Magyarországon egyedülálló kollektív. Az ókori kultúra tárgyi világa hazánkban egyedül itt hozzáférhető. Állományában márványszobrok, terrakotta-, agyag-, bronz-, üveg- és textiltárgyak tanulmányozhatók a klasszikus ókor egész időszakából (Kr.e. 3. évezred – Kr.u. 6. sz.), melyek segítségével átfogó képet kaphat a látogató az ókori művészetek és kultúra főbb irányairól. A több mint 5500 eredeti műtárgyból az Antik Gyűjtemény állandó kiállítása öt teremben közel ezret mutat meg a múzeum látogatóinak.

A múzeum minden gyűjteménye önálló, azonos struktúrájú, jól áttekinthető aloddallal rendelkezik a [www.szepmuveszeti.hu](http://www.szepmuveszeti.hu) portálon, emellett az Antik Gyűjteménynek létezik saját honlapja is. Ez a weboldal számos szolgáltatást kínál, amelyek a távoli használók számára tudományos értékű forrássá teszik a gyűjteményt. Az elektronikus szolgáltatások jól kiegészítik a múzeumban zajló ismeretterjesztő, oktató és kutatói tevékenységet. A honlap kilenc rovatot, menüpontot fog össze (5. ábra). Bizonyos szolgáltatások csak belépési jelszóval hozzáférhetők, mint a *Periégésis*, a gyűjtemény

digitális adattára, és a *Kalypsó*, amely a Vám- és Pénzügyőrség által lefoglalt régészeti műtárgyak adataiból épített adatbázis. A *Mnémosyné* menüpont alatt a gyűjteményről és az egyes projektekről szóló sajtóhíreket olvashatjuk, az *Éos* pedig a gyűjtemény közönségszolgálati programja. Ennek aloldalán a rendezvényekkel, versenyekkel, játékokkal, szakköri foglalkozásokkal, tanfolyamokkal kapcsolatos információkat találjuk. Az *évszak műtárgya* rovatban évente négyszer kiemelt szerepet kapnak bizonyos kiválasztott tárgyak, amelyekhez rövid ismertetőt és képeket mellékelnek. A rovat 2003 óta létezik, archívumában az eddig bemutatott műtárgyak is megtekinthetők.



5. ábra Az Antik Gyűjtemény honlapja

Három menüpont kiemelkedik a honlapon kínált lehetőségek közül: ezek a *Próteus*, az *Antiquitas Hungarica* és a *Hyperion* néven futó szolgáltatások.

A *Próteus* az ókortudományi online források gyűjtőhelye. Tematikus csoportokban tekinthetjük meg az internetről összegyűjtött információkat galériákról, kiállításokról, ókori szerzőkről, műfajokról, kutatási helyekről, katalógusokról, bibliográfiákról, eseményekről.

Az *Antiquitas Hungarica* forrásokat dolgoz fel a magyarországi műgyűjtés történetéhez a 19–20. századból. Az itt szereplő tárgyak különböző gyűjteményekben történő előfordulását követhetjük nyomon az adatbázis segítségével, lehetővé téve a tárgyak antikvitás utáni történetének rekonstrukcióját.

A *Hyperion*t az Antik Gyűjtemény virtuális kiállításnak nevezi. A fogalom hallatán egy lezárt, jól körülhatárolt tartalomra számíthatunk, azonban a

Hyperión ennél több – virtuális kiállítás és egyben egy magyar nyelvű ókortudományi lexikon. Egy nyitott, folyamatosan bővíthető adatbázis, melynek alapját az Antik Gyűjtemény műtárgyai képezik. Ezek köré épülnek a hozzájuk tartozó, különböző tudományterületekhez sorolható információk. A Hyperión célja egy olyan ismeretterjesztő–tudományos program megvalósítása, amely lehetővé teszi a különböző tudományos kapcsolódási pontok feltárását, így átfogó képet adhat az ókori kultúráról. Irodalom, filozófia, régészet egyaránt jelen van a tárgyakhoz kapcsolódó magyarázatokban. Az elhatárolható tudományterületek adatainak együttes vizsgálata a korszak iránt érdeklődők számára hasznos forrást jelent. Egyedülálló tájékoztatói lehetőség egy részterületekre tagolt tudományos információhalmaz áttekintő tanulmányozására.

Az Antik Gyűjtemény adatbázisainak, webes tartalom megjelenítő eszközeinek fejlesztője a *Napfolt Kft.* Egy-egy látványos grafikai megoldás különösen felkeltheti a látogatók érdeklődését, az adatbázisok segítségével strukturált tartalom pedig kereshetővé teszi a forrásként használható tárgyleírásokat. A gyűjtemény honlapját alaposan szemügyre véve néhány terület továbbfejlesztése javasolható:

- Az egyes szolgáltatásokról szóló tájékoztatás hiányos. A Kalypsóról csak rákattintva derül ki, hogy belépési jelszó nélkül nem használható. A keresőürlapokhoz nem készültek súgók, csak a Hyperión egyszerű keresőjénél találunk egy rövid tájékoztatást, így működésükről gyakran csak tálgathat a látogató. Bizonyos oldalakon, mint az *Impresszum/Források* pontja alatt, megjelenik ugyan egy olyan oldalsó menüsor (kevésbé érthető módon a Hyperión keresője érhető el belőle), amely még tartalmaz egy *Súgó* ikont, azonban e mögött nincs semmiféle tartalom.
- A navigációs lehetőségek optimalizálása felhasználóbarátabbá tenné a felületet. Az oldalhoz tartozó szolgáltatások között nehéz tájékozódni. Az aloldalakról sokszor nem lehet a főoldalra visszajutni, csak az állandó alsó menüsorból. Az oldalsó menüként értelmezhető feliratok néhol csak kis képecskék, amelyeken nincs ugrópont, továbbá az adatbázisok összetett keresőfelületeiről nem érhető el az adatbázisok leírásai, illetve a főoldal. A sokszor szépen kidolgozott grafikus felületek nincsenek összhangban egymással. A sokféle szolgáltatást sokféle megjelenítés különíti el, de az egyes lehetőségeken belül is eltérnek a felületek, például az összetett és az egyszerű kereső grafikai megoldásai a Hyperiónnál. A *Tartalomjegyzék* az alsó menüsorból hozzásegít-

hetne a tájékozódáshoz, a Próteus alkategóriái helyett azonban itt 11 olyan tétel van, ahol nincsenek kiírva a menüpontok nevei, csak a kezdőbetűik.

- A honlap és az adatbázisok kétnyelvű verzióinak kialakítása még várat magára. Az oldalak alján található állandó menüsorban ugyan szerepel egy *Navigatio* menüpont, azonban itt számos problémával szembesülünk. A menüpontok nevei le vannak fordítva angolra, és kis zászlók jelzik, hogy melyik tartalom milyen nyelven érhető el. A gyűjteményről szóló tájékoztatók idegen nyelvű változata franciául, egy a történetéről írt cikk pedig német nyelven olvasható. Az *évszak műtárgya* rovat tartalma teljes egészében elérhető angolul, de csak ebből a tartalomjegyzékből, és sajnos az állandó fejléc ekkor is magyarul jelenik meg. Az *Antiquitas Hungarica* adatbázisnak pedig kizárólag angol nyelvű a felülete, a keresője és a leíró mezői, a kommentárok viszont felváltva német, olasz, francia vagy angol nyelven olvashatók. Az angol tartalomjegyzékben a Hyperión alatt találunk egy a *Pegasos* nevű adatbázisra mutató linket. Bemutatója szerint ez a Hyperión angol nyelvű megfelelője, ami azonban sokban eltér a magyar verziótól. A tájékoztató szöveg alatt 2008-as dátum látható. A fejlesztésről más információ nem áll a rendelkezésünkre, csak a latin kifejezés a neve mellett, amely szerint az oldal még csak születése pillanatában van. Ennek az adatbázisnak a fejlesztése bekapcsolná a gyűjteményt a nemzetközi tudományosságba. A többi tartalom az oldalakon egy nyelvű: magyar.

E három terület mellett van még egy fejlesztési irány, amely a felhasználói kört tágíthatná. Egyes szolgáltatásoknál már megjelenik a közösségi szemlélet, ennek részletes kidolgozása azonban még hátra van. Az adatbázisokon belül: a személyre szabható keresések, listák, eltárolható kommentek, kedvenc tárgyak, nyomtatási opciók kialakítása, részletek kinagyításának lehetősége a képeken funkciók népszerűbbé tehetnék az Antik Gyűjteményt.

Az egyedülálló tartalom közvetítése, online hozzáférhetővé tétele dicséretes vállalás és egyben nagy felelősség. A Hyperión szép, de még csiszolható keretrendszer egy összetett tudományos és ismeretterjesztő, némi továbbfejlesztés után akár közösségi céloknak megfelelő ókortudományi információbázis kiépítéséhez. Az itt elérhető tartalom nagyon gazdag, azonban a rossz strukturáltság, a bonyolult navigáció és a tájékoztató szövegek hiá-



nyosságai miatt a látogató könnyen elveszítheti érdeklődését.

### Részletes értékelés

#### **Felület, használhatóság, segítség**

- Az Antik Gyűjtemény saját honlapján külön menüpont foglalkozik magával a Gyűjteménnyel (sic!). Rövid összefoglalókban megismerkedhetünk történetének legfontosabb állomásaival, az állományával, és végignézhetjük támogatóit 2000 és 2008 között. Egyes kifejezések mögött további ugrópontokat találunk a tájékoztatókban, azonban az újabb oldalakon a tartalom megjelenítése néhol hibás. Az állandó kiállításhoz, a fémrestaurátor műhelyhez, vagy a könyvtárhoz tartozó képek sem Internet Explorer, sem Firefox, sem Google Chrome böngészővel nem jeleníthetők meg.
- A *Gyűjtemény*, a *Mnémosyné*, a *Próteus* és Az *évszak műtárgya* oldalak megjelenítése egységes. Az a grafikai megoldás, hogy a főoldal neve és a menüpont neve nem kattintható képként szerepel a bal oldali fejlécben, itt minden esetben megtévesztő. Az *Éós* és az adatbázisok oldala – a *Hyperiónt* és az *Antiquitas Hungaricát*

kivéve – különböző. Az *Éós* aloldala áttekinthető, könnyen kezelhető. Ez nevezhető a leginkább letisztult felületnek, amely alpontjaiban is egységes marad. Mivel a közönséggel való kapcsolattartás a célja, ezért itt is van erre a legnagyobb szükség.

- Az adatbázisok kezdőoldala a *Múzeum/Gyűjtemények/Antik gyűjtemény* aloldaláról, az *Adatbázisok* menüpont alól, vagy a gyűjtemény honlapjáról elérhető. Főoldalukon rövid ismertető olvasható az adatbázisok céljáról.
- Az *Antiquitas Hungarica* adatbázis nyitóoldalán *Search* (keresés), *Database* (adatbázis), *Collections* (gyűjtemények) és *Sources* (források) menüpontok választhatók (6. ábra). A keresés egy összetett keresőurlapot takar; a *Database* mögött, kicsit félreérthető módon, az adatbázisban lévő 667 műtárgy megnevezések szerinti betűrendes, fixen 15 tételként tagolt listájában böngészhetünk – először a tárgyak nézőképe mellett a megnevezéseket látva. A *Collections* mögött három gyűjtemény és a hozzájuk kapcsolható források tekinthetők meg, a *Sources* menüpont pedig ugyanezeket a forrásokat tartalmazza betűrendben.

**Antiquitas Hungarica**

**Search**



**Database**

**Collections**

**Sources**

**Visitors**

In this page we are publishing sources on the collection of classical antiquities in Hungary in the 18th-20th centuries. Our aim is to make accessible the pictorial, archival and written sources on Hungarian private collections and the works of art that constituted them. This interdisciplinary publication of sources may hopefully help us discover the dispersed material of the collections, and may also contribute to the reconstruction of the post-antique history of certain pieces. We plan to enlarge the database on a continuous basis; Antiquitas Hungarica is an editio minor continua making use of the possibilities offered by the digital era.

[Authors](#) | [Collection of Classical Antiquities](#) | [Museum of Fine Arts](#) | [Tartalomjegyzék](#)  | [Navigatio](#) 

6. ábra Az Antiquitas Hungarica főoldala

- A *Hyperión* főoldalán négy menüpontot találunk. Külön eljuthatunk az egyszerű és az összetett kereséshez. A *Szilágyi J. Gy., Antik Gyűjtemény* feliratú menüpont első látásra nem árulja el a tartalmát, pedig mögötte Szilágyi János György vezetője olvasható az állandó kiállításához. Itt az öt terem szövegét egyenként olvashatjuk, és elérhetjük az említett tárgyak adatlapjait közvetlenül az adatbázisból. A negyedik menüpont mögött pedig (kiállítás a kiállításban) az „Erős – Dionysos – Thanatos” című virtuális tárlatot találjuk, Szilágyi János György bevezetőjével, külön keresővel, 114 műtárgy listájával. Ez az egyetlen keresőfunkcióval ellátott oldal, ahol a stabil oldalsó menü segítségével legalább az oldal kezdőlapjára visszajuthatunk. (Más kérdés, hogy ezt a funkciót a *Hyperión*ba szervesen beépítve alkalmasabb lett volna kialakítani.) Több ilyen virtuális – tematikus, vagy valamilyen szempontból egyedi bejárású utat adó – alegységet is létre lehetne hozni a későbbiekben, mint ahogy a *Pegasos Tour* menüpontja is talán hasonló célból készülhetett.

### Kereső funkciók, találatok

#### *Antiquitas Hungarica*

- Az adatbázishoz böngészési és keresési lehetőséget kínálnak. Böngészésre a *Database* menüpont alatt, összetett keresésre a *Search* alatt van módunk. Az űrlapon szabadszavasan kereshetünk a tárgyak megnevezéseiben, leírásaiban, datálásában, vagy azonosító számaiban. Hogy ez utóbbit hogyan, mi alapján képezik, és mire vonatkozik pontosan – az eredeti tárgyra, vagy a digitális képre az adatbázisban? – azt nem sikerült kideríteni. Az *ID Number* feliratú adatmező csak a képek rövid megjelenési formájában, a találati listában látszik, az egyes részletes űrlapokon már nem. Ugyanilyen gond, hogy a keletkezési idő adatmező formátumát nem tüntették fel, így nem lehet tudni, milyen szintaxissal adhatunk meg érvényes keresési feltételt. Listából választható a leíróhely, az anyag és a technika adatmező, továbbá a gyűjtemény és az előző gyűjtemény, vagy a konkordancia mező. A *Concordance* keresőmező listájában mindössze négy elemet találunk és egy üres sort, amely hibüzenetet sem ad. Félreértésre adhat okot, hogy a *collection* kifejezés mást takar menüpontként és mást a keresőúrlapon. Menüpontként három olyan gyűjteményt találunk, amely csak a korábbi gyűjteményre történő keresési listában szerepel, míg az azonos nevű keresőmezőben négy másik gyűjteményt látunk felsorolva – felte-

hetőleg az adott műtárgyak jelenlegi őrzési helyét takarja ez a mező. Ráadásul a gyűjteménylistában maga az Antik Gyűjtemény csak rövidítéssel 'MFA, CCA' szerepel, amelynek jelentését sokáig találgathatja egy tapasztalatlan felhasználó. Rejtély, hogy az előző gyűjtemények kiválasztását felkínáló listában hogyan szerepelhet olyan tétel, amelyhez nem kapcsolódik egyetlen rekord sem.

- Ha elvégzünk egy keresést, a tíz tételenként tagolt találati lista a keresőúrlap mellett jelenik meg. Külalakja nem változtatható. A nézőképek mellett a tárgyak megnevezései és azonosító számai láthatók. Egy-egy találatra kattintva a műtárgyat ábrázoló képet nagyítva is láthatjuk. Bizonyos műtárgyakhoz több kép is tartozik, ahol a részletek külön megtekinthetők. Sokszor az utolsó helyen szerepel csak a tárgyat egészben mutató kép, bár elsőként logikusabb volna azt megjeleníteni. A tárgyak adatlapjain a keresőmezők kínálta adatok mellett méreteket és szakirodalmi adatokat is találunk, ha publikáltak már a tárgyról. Emellett a kapcsolódó digitalizált források is megtekinthetők. A forrás megnevezését itt csak rövidített formában láthatjuk: erre kattintva először a *Sources* oldalról is elérhető bibliográfiai adatokhoz jutunk, majd egy újabb linket követve maga a digitalizált forrás is elérhető.
- Mindezeket, és a találatok leírásainak jelöletlen többnyelvűségét figyelembe véve a felhasználó úgy érezheti, hogy egy még nem kész, fejlesztés alatt álló szolgáltatást talált. Erre azonban semmi nem utal sem a múzeum honlapján, sem a gyűjtemény vagy az adatbázis leírásában.

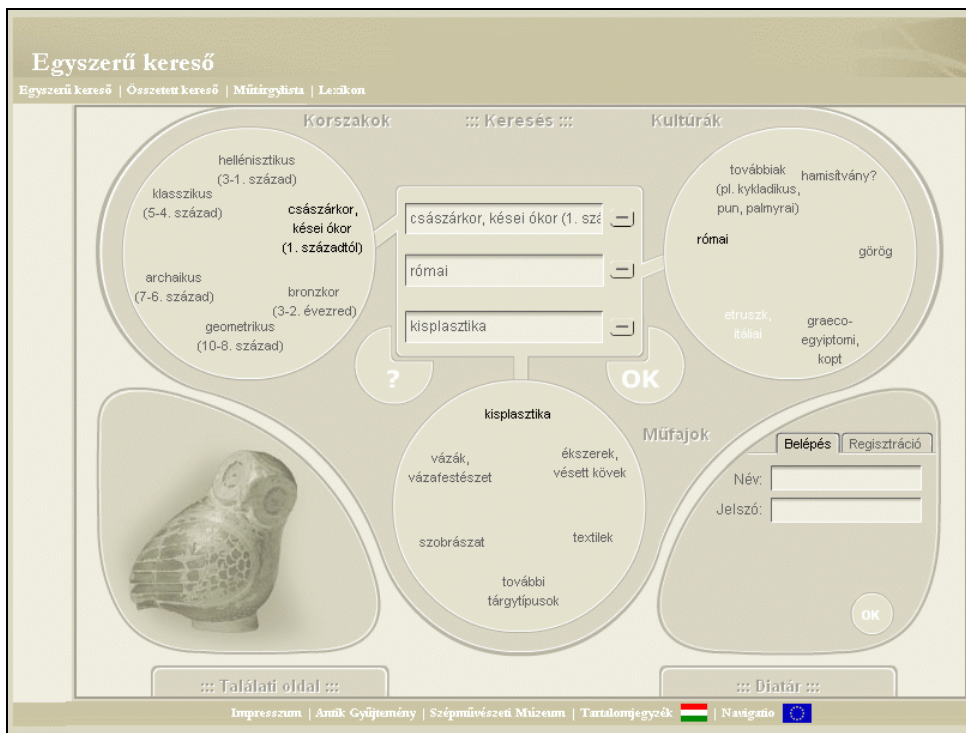
#### *Hyperión*

- Az adatbázis két keresési lehetőséget kínál fel a főoldalán. Bármelyik menüpontot választjuk, egy egészen más, az *Antiquitas Hungarica* felületével grafikailag megegyező felületre jutunk. Ezen az oldalakon az oldalsó menüsor helyett felső menüből navigálhatunk, azonban a *Hyperión*-nál az adatbázis nevét itt már sehol nem látjuk. Megjelenik viszont két újabb lehetőség: a *Műtárgylist*a segítségével az adatbázis tárgyainak betűrendes listájában böngészhetünk, a *Lexikon* pedig a szócikkekhez enged hozzáférést (szintén betűrendben), amelyek a tárgyi adatlapokhoz kapcsolódnak.
- Az egyszerű kereső felülete teljesen eltér a *Hyperión* többi oldalától (7. ábra). Az oldal közepén kisebb keretben egy flash-alapú felületen kezelhető ez a kereső. A lap alján található fülcsek segítségével navigálhatunk. A keresési feltételeket három forgótárcsa használatával de-

finiálhatjuk. Három kategórián belül (Korszakok, Kultúrák, Műfajok) hat-hat megadott szempont közül választva állíthatjuk össze a leválogatás feltételeit, melyek alapján csoportokat szeretnénk létrehozni. Ez a keresési mód nemcsak látványos, de jó lehetőség a tartalomban való elmélyedésre olyanok számára is, akik csak ismerkednek az Antik Gyűjteménnyel. A nagyobb korszakok, kultúrák és műfajok meghatározásával több mint kétszáz különböző csoport vizsgálható. A három kategória nem kötelezően választható, a mezők melletti jelet használva üresen is hagyhatjuk bármelyik feltételt. Az alapvető csoportképző szempontok a tárgyak közötti egyezésekre, sajátosságokra is felhívhatják a figyelmet. Ha például egy korszak vagy terület tárgyaira jellemző díszítési technikákra, vagy ábrázolási módokra vagyunk kíváncsiak, a legjobb helyen járunk. A szempontok kiválasztása után a kapcsolódó tárgyak együttes vizsgálatát máris megkezdhetjük.

- A találati listákban a nézőképek mellett a megnevezést olvashatjuk. Regisztrált felhasználóként már ebből a listából kiválaszthatunk képeket, amelyeket saját diatárunkba helyezhetünk. Sajnos ez a diatár a kilépést követően nem őrződik meg a nevünk alatt.
- A listából egy tárgy nevére vagy képére kattintva juthatunk el az adatlapjáiig. A tárgyakról szereplő

kép mellett ekkor először egy általános leírást olvashatunk: mi ez, hol és miből készült, hol található, milyen a mérete, állapota, mely gyűjteményhez tartozott korábban, mi a leltári száma, milyen publikációk kapcsolódnak hozzá. A tájékoztató szerint az összes ismert adatot megjeleníti ez a leírás. Sajnos az adatlapok a keresés feltételeként megadott szempontokat már nem tartalmazzák, így a datálás adata például hiányzik. A részletes leírásra egy kis fül segítségével válthatunk. Itt szöveges magyarázatot olvashatunk a tárgyról. Ebben a szövegben gyakran szerepelnek olyan kifejezések, amelyek egy hétköznapi látogató számára magyarázatra szorulnak, de ha készült már hozzájuk szócikk, akkor ezek linkként funkcionálnak és a lexikon megfelelő helyére visznek, egy új ablakban megjelenve. A harmadik fülön egy könyvikon jelzi, hogy a tárgy szakirodalmi vonatkozásait itt találhatjuk. Elvileg a kapcsolódó lexikonszócikkre és tanulmányokra mutató linkek felsorolása ez. Úgy tűnik – bár logikus volna –, hogy a leírásból elérhető szócikkek mégsem mindig kerülnek fel a lapra. A kapcsolódó tanulmányoknál pedig a kiállítási vezető megfelelő oldalaira kellene ugranunk, de a hivatkozást valamiért két részre bontva töltötték be, így nem jutunk el a szövegekig.



7. ábra Egyszerű kereső a Hyperionban



- Problémát jelenthet ezen a felületen, hogy a kereső, a találati lista, és az adatlapok már-már zavaróan kis méretben jelennek meg, és átméretezésükre nincs mód. Hasznos lenne továbbá, ha egyszerre több adatlapot is megnyithatnánk, így az egy korra, kultúrára jellemző jegyek valóban összevethetők lennének.
- Az összetett kereső felülete nagyon hasonlít az Antiquitas Hungarica keresőjére (8. ábra). Szabad szavas keresésre csak a tárgyak megnevezéseiben vagy a tárgyleírásokban van módunk. Emellett listából választhatjuk ki a tárgyak készítésének vagy megtalálásának helyét, a készítőjét, feliratát, anyagát, vagy a korábbi gyűjteményt, amelybe tartozott. Lehetőségünk van leltári szám szerint is keresni, illetve szűkíthetünk időintervallum megadásával. Van két további keresőmező, amely listát kínál fel: a *Mit ábrázol?* és a *Mi látható a képen?* felirattal rendelkezők. Ezeknél azonban vagy nincs a lista helyére semmi betöltve, vagy mindössze két elemet tartalmaz. Úgy tűnik, mintha ezek a listák nem frissültek volna együtt az adatbázissal.
- Az összetett keresés eredményeként kapott találati lista a keresőúrlap mellett jelenik meg, 10 tételként tagolva és a nézőképek mellett a tárgyak neveit feltüntetve. A tétel nevére vagy a képre kattintva jutunk el a tárgy adatlapjához. Az adatlap megjelenítése megegyezik a *Műtárgylis-*

*tán* és a *Lexikonon* keresztül elérhető adatlapokkal. A keresőmezőknek megfelelő adatok alatt jelenik meg a részletes leírás, jobbra a tárgy képe vagy képei, alatta pedig a kapcsolódó lexikonbejegyzések vagy tanulmányok, illetve a vezető megfelelő fejezete (9. ábra).

### Erós – Dionysos – Thanatos

- A tárlatnak saját keresője van. A *Hyperión*ban található tárgyak, tárgyleírások és szócikkek e virtuális tárlatra szűkített tételei között kereshetünk itt. Végezhetünk szabadszavas keresést csak a tárgyakban vagy a szócikkekben, vagy mindkettőben egyszerre, továbbá találatainkat listák alapján leválogathatjuk származás, anyag, leltári hely vagy gyűjtemény szerint. Emellett időintervallumot is megadhatunk egy szabadszavas mezőben. A dátumadatok bevitelét ez esetben külön kis súgó segíti, amely a keresőmező mellől felugró ablakban megnyitható. A keresőúrlap alatt betűrend alapján az ide tartozó szócikkeket is megjeleníthetjük. Ezekben belül bizonyos kifejezéseken keresztül az összefüggő szócikkek között is lépegethetünk. A kapcsolatok olyan szócikkeket is megmutatnak, amelyek viszont nem érhetők el ebből a betűrendes listából. A Kratérokról szóló szócikk például kereséssel megtalálható, de a lista a *K* betű alatt nem tartalmazza.

8. ábra A Hyperión összetett keresője egy találati listával



Adatlap	
Egyeztető kereső   Összetett kereső   Műnarykora   Lezár	
Mi ez?	Feketealakos amphora (Bucci-festő)
Hol készült?	Athén
Mikor készült?	Kr.e. 540 körül
Ki készítette?	Bucci-festő
Mi van ráírva?	OS
Miből készült?	égetett agyag
Hol található?	Szépművészeti Múzeum, Antik Gyűjtemény
Méret:	m: 40,8 cm
Állapot:	Ragasztott, kisebb kiegészítésekkel. Az edényalj lyukas.
Leltári szám:	51.24
Irodalomjegyzék:	Szilágyi J. Gy., <i>Ancient Art</i> , Budapest 2003, 38. oldal ("Bucci Painter")
Korábbi gyűjtemények:	gróf Apponyi György gyűjteménye



1 2

**Has-amphora echinus** alakú talp, lefelé csúcsosodó tojásdad test, kiszélesedő száperem, rúd-fülek. Alul körben sugámsor, a váza két oldalán egy-egy kép.

Az egyik gyalogosok párviadalt ábrázolja, mellettük köpenyes, botot tartó néző. Mindkét harcos hosszú hajú - ilyennek ábrázolta **Homérosz** a **trójai háború** hőseit. Mindketten forgós sisakot, testüköz simuló mell- és lábvértet viselnek, kezükben dárdát és pajzsot tartanak, oldalukon kard. A jelenet olyan párviadalt ábrázol, amelyben egy idősebb (a szakállas alak) **hérosz** megfutamtja fiatalabb ellenfelét, megnevezésükre azonban nem kínálkozik biztos támpont.

A másik képen harcba induló harcos búcsúzik. Köpenybe öltözött ifjú, jobbában hosszú lándza, oldalán kard, baljával búcsút int a kép szélén álló köpenyes alaknak. Közöttük folszerszámozatlan ló, mögötte a harcos kísérete.

A váza mesterét Bucci-festőnek nevezték el (**attribúció**) Donato Bucci műkereskedőről, Stendhal barátjáról.

**Kapcsolódó tanulmányok:**

- **Szilágyi János György: Antik Gyűjtemény. Vezető az Antik Gyűjtemény állandó kiállításához Első terem - 9.**

Impresszum | Antik Gyűjtemény | Szépművészeti Múzeum | Tartalomjegyzék   

### 9. ábra Egy adatlap a Hyperiónból

- Mindhárom adatbázis esetében a képekre kattintva egy képeslapküldő szolgáltatáshoz jutunk. Itt a címzettet és feladót megadva üzenetet írhatnánk és képeslapot küldhetnénk, a szolgáltatás azonban csak látszólag működik. A „Képeslapot elküldtük...” üzenet ugyan megérkezik, de valójában nem történik semmi. A képeslapküldő ablakban újból a képre kattintva megjeleníthetők a tárgyak képei még nagyobb méretben is. Erre a funkcióra viszont semmi nem utal a tárgyak adatlapjain.
- A keresőúrlapokon az alapértelmezett kapcsolat az egyes keresőmezők esetében mindig ES. A szabadszavas kereséseknél szavakon belüli csonkolásra nincs lehetőség, és pontos kifejezésre sem tudunk keresni. Helyettesítő karakterek nem használhatók. Ékezetek nélküli keresésre sincs mód, ami az ókori nevek eltérő helyesírása miatt problémát okozhat. Bizonyos keresőkifejezésekre azonban ékezetek nélkül is van találat, sőt olyan tételeket is találatként kapunk, amelyekben hiába keressük az általunk bevitt kifejezést. Ha beírjuk például a *pecsetlo* szót a Hyperión összetett keresőjében a *Milyen tárgyat keresek?* mezőbe, a *Reliefdíszes edény pozitív bélyegzője* találatot kapjuk, amelynek adatlapján a keresett karaktorsor se ékezettel, se ékezetek nélkül nem szerepel. Hasonló meglepetés érhet minket, ha például *Aphrodité* nevére keresünk. Ékezettel 15 tételes a találati lista, ékezet nélkül 5 tételből áll, amelyből kettő nem tartalmazza a kifejezést, csak *Venus* nevét, de ha *Venusra* is

rákeresünk, a találati listánkban már 4 *Venus*-szobor és egy *Aphrodité* szerepel, amelyben szintén nincs nyoma a *Venus* karaktorsorozatnak. Ezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy vagy rosszul indexelt az állomány, vagy olyan adatokban is keres a program, amelyeket nem látunk.

- A Szépművészeti Múzeum portálján a vizsgált módokon kívül másként is eljuthatunk az Antik Gyűjtemény egy-egy tárgyához. Harminc válogatott műtárgy adatlapját érhetjük el a [www.szepmuveszeti.hu/web/](http://www.szepmuveszeti.hu/web/) weblap oldalsó menüjében szereplő *Keresés a gyűjteményben* nevű funkcióval. Feltehetőleg ugyanennek a harminc műtárgynak kellene megjelennie az Antik Gyűjtemény aloldalán a *Böngészés* lehetőségénél is. Sajnos ez az almenüpont és a gyűjteményi oldalra kitett rovat mögötti link is csak egy üres lapra visz.

#### Tartalom, minőség

- Az **Antik Gyűjtemény** honlapját végignézve megállapíthatjuk, hogy nem minden rovatban frissülnek a tartalmak. A *Próteus Új leletek* kategóriája alatt mindössze egy 2004-es hírt olvashatunk, a 2010-ben a csehországi Zlutice közelében feltárt ókori leleteknek például nyoma sincs. Ráadásul a linkek között is találunk nem egy, mára halott elérési utat. A *Mnémosyné* sajtóarchívuma is évek óta változatlanul látszik. Szintén csak *Az évszak műtárgya* és az *Eós* rovatai tűnnek naprakésznek.

- Az *Antiquitas Hungarica* adatbázis bővüléséről nem találunk információt. Ennek az adatbázisnak legnagyobb értékét a digitalizált források jelentik: 44 forrás, gyűjteményekről készült rajzok, fotók, jegyzékek, katalógusok a 19. és a 20. századból, melyek értékes információkkal szolgálnak a műtárgyokról. Hasznos kiegészítés volna, ha a gyűjteményekről is olvashatnánk pár sort ezeken az oldalakon. A források PDF formátumban hozzáférhetőek, a tárgyak adatlapjairól, illetve a *Sources* menüpontból. Sajnos a digitalizálás színvonala nem egységes. Van, ami kétrétegű, kereshető PDF, mások viszont csak homályosan olvasható, egyrétegű, képi PDF-ként tekinthetők meg. Így, ha egy konkrét tárgyra vonatkozó adatra vagyunk kíváncsiak, előfordulhat, hogy 20 oldalt is át kell futnunk, hogy megtaláljuk a számunkra releváns információt.
- A *Hyperión* esetében a leírás alapján azt gondolhatjuk, hogy elsősorban az állandó kiállításon megjelenő műtárgyak jelentik a tartalmat. 2005-ben az adatbázis még 460 tárgyat tartalmazott, mára a keresések alapján úgy tűnik, hogy 1123 tárgy szerepel 249 szócikkkel, bár a műtárgylistában 1158 tételt találunk. Feltételezhetjük, hogy a tartalom az Antik Gyűjtemény nem kiállított, vagy időszakos kiállítások alkalmával digitalizált darabjaival is bővült. Így kerülhettek például nagy számmal az időszakos kiállításokhoz tartozó műtárgyak és szócikkek az adatbázisba.
- Általában véve a szövegek és az adattartalom színvonala kielégítő. A tárgyleírások tudományos igényességgel készültek, különösen a lexikon-szócikkek magas színvonala figyelemre méltó. Sok olyan kifejezés maradt azonban így is, amely egy ismeretterjesztő jellegű adatbázisban további magyarázatra szorul, különösen, ha a célcsoportnak tartható középiskolai korosztály számára is ajánlani szeretnénk. Ezeknek a kifejezéseknek a magyarázata számos további szócikk elkészítését igényelné és az adatbázis-lexikon további dinamikus bővítését.

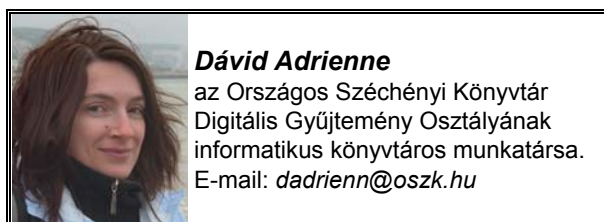
#### Metaadatok, bibliográfiai információk

- Az *Antik Gyűjtemény*hez tartozó adatbázisokban szereplő tárgyleírások az egyes tárgyakról tudható lehető legtöbb ismert információt igyekeznek összefoglalni. Az adatbázisok elsődleges célja az ismeretterjesztés, ezért a leíráshoz használt mezők, bár a műtárgyleírás általános adatait tartalmazják, nem a szabványos, inkább az érthető megfogalmazás felé tartanak.

Érdemes volna legalább a különböző adatbázisok mezőneveit egységesíteni, és a szakirodalmi adatokat mutató mezők tartalmát szabványosabb formára hozni.

- A különböző típusú adatok strukturáltabb rendezése, például a gyakran előforduló mitológiai alakok külön rendszerben való kezelése, vagy a lexikon-szócikkek tematikus hierarchiába való rendezése áttekinthetőbb képet adhatna. A részletes leírásokban jelenleg a szabadszavas keresés segítségével tájékozódhatunk, és bár a szócikkek, kapcsolódási pontok feltárnak valamiféle tematikus szerkezetet a háttérben, az összhatás mégis kicsit zavarosnak tűnik. Egyfajta rendszerező, irányító törekvéssel az érdeklődő látogató is könnyebben mélyedhetne el a tartalom tanulmányozásában. Megoldható lenne ez a böngészési funkciók átalakításával, vagy a leírások elsősorban tematikus kapcsolati hálójának direkttebbé tételével.
- Ahogy az *Antik Gyűjtemény* szolgáltatásainál a látogatóknak szóló részletező tájékoztatás hiányolható, hasonlóképpen a fő- és aloldalak forráskódja sem tartalmaz informatív metaadatokat a keresőgépek számára. Az érdeklődőket azért a Google ide tudja vezetni, mivel a tárgyak adatlapjait leindexeli. A *Hyperión* esetében ezért is jelent nagy problémát a navigáció: mert ha a Google felől érkezik egy felhasználó, az adatlapon nem látja, hogy melyik adatbázis tartalmára sikerült rátalálnia, és mivel a menüsorból is hiányzik a *Hyperión* nyitóoldalára navigáló gomb, legfeljebb az Impresszum mellől tud az Antik Gyűjtemény főoldalára visszajutni.

Beérkezett: 2012. I. 4-én.





## Berlin9: az Open Access konferenciasorozat 2011. évi ülése

Az Open Access (OA), a nyílt hozzáférés mozgalma tíz évvel ezelőtt, 2002-ben a Budapesti Manifesztummal vette kezdetét. A következő évben, 2003 októberében a *Max Planck Intézet* és az *Európai Kulturális Örökség* projekt által finanszírozott berlini konferencia már a kibontakozás első állomása. Az ülésen elfogadott *Berlini Deklaráció* támogatja a kutatási eredmények nyílt közzétételét és újrafelhasználását a tudomány tempójának fokozása érdekében. Berlin óta a tudományos publikálásban az OA lassú, de permanens forradalma zajlik: máig 330 intézmény írta alá a Berlini Deklarációt. A minden évben megrendezett Berlin-konferencia helyszíne 2011-ben első alkalommal volt az Egyesült Államokban. A *Berlin9* elnevezésű kétnapos, 2011. november 9–10-én a *Howard Hughes Orvosi Intézetben* (Bethesda, Maryland) tartott ülészak szponzorai között található az *InTech OA-kiadó*, az *Amerikai Kutatókönyvtárak Egyesülete (ARL)*, a *Woods Hole Marine Biological Laboratory*, a *Nemzeti Humánkutató Alap (NEH)*, európai intézmények közül a *Max Planck Intézet* és a nyílt hozzáférés egyik elindítója, a *Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC)*.

A Berlin9 konferencia fő témája a tudásmegosztás hatása volt. A hatás volt a kulcsszó – és nem az ideológia: a 260 résztvevő ezúttal nem a kiadókat szapultta, akik a tudományt úgymondó fizetőfalak mögött tartják. (Az ülésen a kereskedelmi kiadók is képviseltették magukat.) Középpontba inkább azt állították, hogy a kutatás áldásait mind a társadalom- és humán, mind a természettudományok területén gyorsan és térítésmentesen kell a tudósok, diákok, újtók és a széles közönség kezébe adni. Vizsgálni kell, hogyan tud az OA új lehetőségekkel szolgálni egyrészt az üzleti szféra, másrészt a kutatói közösség számára. Már nem ideológiáról beszélünk többé, inkább „arról van szó, hogyan teremtsük meg a legjobb, leghatékonyabb mechanizmusokat, hogy a kutatás eljusson azokhoz, akiknek szüksége van rá” – mondta *Cameron Neylon* brit biofizikus. Az *Arizonai Állami Egyetem*

elnöke, *Michael Crow* szerint a tervezésben rejlik a megoldás. Egy ideális világban a tudás olyan egyenletesen van elosztva, mint a napsugár, tehát az egyetemeket újra kell tervezni, hogy ne elszigetelten, magukban dolgozzanak. *Harold E. Varmus*, a nemzeti rákkutató intézet igazgatója a tudományos publikálás gyakorlatának megreformálása mellett érvelt. Még azok a tudósok is, akik hisznek az OA előnyeiben, gyakran késlekednek a mozgalomhoz való csatlakozással, mivel féltik a karrierjüket. Ezek a karrierök azonban a Nobel-díjas tudós szerint a publikációs gyakorlat hamis normáira épülnek. „A folyóiratcikk továbbra is a legfontosabb hordozója a tudományos eredmény közönséghez való eljuttatásának, de az OA olyan lehetőségeket is rejt, amelyek meghaladják a hagyományos cikk kereteit.” A tudomány avuló kultúrájának megváltoztatását a kiértékelési mechanizmus megújításával érdemes kezdeni. A tudományban elterjedt jutalmazási szisztéma újragondolását is szorgalmazták a tudósok. Értékelni és díjazni kell azokat a tevékenységeket is, amelyek a cikkíráson túl vannak, például az adatgondozás (data curation) és a metaadat-előállítás.

A nyílt hozzáférés elsődleges küzdőtere a természettudomány: a Berlin9 konferencia azonban a humán tudományokkal is bővített keretek között foglalkozott. (A humaniorák legnagyobb állami szponzora az USA-ban a *National Endowment for the Humanities (NEH)* – mint már említettük – anyagilag támogatta a rendezvényt.) Több előadó arra buzdította a kutatókat, hogy határozottabban álljanak ki a változás mellett. *Michael Carroll*, az *American University* szellemi tulajdonnal foglalkozó programjának vezetője szerint a kutatóknak ragaszkodniuk kell ahhoz, hogy a kiadókkal megkötött publikálási szerződésükben szerepeljen az OA engedély.

Egy példa arra, hogyan tud egy intézmény gyors változást indukálni, épp a kutatói világon kívülről érkezik. 2010-ben a *Világbank* elindította az *Open Data c.* projektjét, amelyben pénzügyi adatainak

zömét nyilvánossá tette. A bank tervei szerint csaknem minden kiadványt, jelentést egy *Open Knowledge Repository* elnevezésű adattárban fognak elhelyezni, amelyhez Creative Commons jellegű, a szerzőséget feltüntető licencet kapcsolnak. Ez nagy váltás egy olyan szervezetben, amely még 2005-ben is a nyomtatott anyagok kutatás-megosztási modelljét propagálta. Ma az elektronikus publikálás és az open access ösztönzése a cél a World Banknél.

Az ülészakon téma volt a nyílt oktatás is, jelesül ezen a téren az Open Accessre háruló feladatsor. *Laura Czerniewicz*, a *Fokvárosi Egyetem* Open UCT programjának igazgatója arról beszélt, hogy mennyire nehéz a dél-afrikai diákoknak tanköny-

veket szerezni, és hozzáférni más, a tanuláshoz elengedhetetlenül szükséges forrásokhoz. A nyílt oktatási források (*Open Education Resources = OER*) létfontosságúak, különösen ott, ahol a diákok nagy része csak mobiltelefonon keresztül tud csatlakozni az internethez.

**/HOWARD, Jennifer: At Open-Access meeting, advocates emphasize the impact of sharing knowledge. = The Chronicle of Higher Education, 2011. november 11.**

**<http://chronicle.com/blogs/wiredcampus/at-open-access-meeting-advocates-emphasize-the-impact-of-sharing-knowledge/34226/>**

(Bánhegyi Zsolt)

There are easier ways of finding what you are looking for!

Try PatBase now for FREE!

At minesoft we can help!

PatBase is created by professional patent searchers for professional patent searchers

Over 15,000 users worldwide

Used by a range of IP professionals including:  
corporate IP departments, patent attorneys, information specialists, patent analysts, licensing, R&D

Search across a comprehensive coverage:  
40m patent families  
25m Full-Text records  
8.7m Asian Full-Text records with translations

**PatBase**

MineLight Ltd  
Web: [www.minelight.eu](http://www.minelight.eu)  
Tel: +36 30 954 9580  
Tel: +36 1 386 8830  
Email: [info@minelight.eu](mailto:info@minelight.eu)  
[www.minesoft.com](http://www.minesoft.com)

PatBase has been developed in partnership with RWS Group